

101
BIBLIOTECA
ASOCIAȚIEI „CERCETAȘII ROMÂNIEI“

Seria B

No. 3

CERCETAȘII

ȘI

Monumentele noastre de istorie și artă

Câteva învățături și sfaturi date în seara
de 25 Martie 1916, în prezența A. S. R. PRINCEPULUI CAROL
la Fundația Universitară Carol I

DE

N. IORGA

BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA „JOCKEY-CLUB”, ION C. VĂCĂRESCU

4, STRADA UMBREI, 4

1919

PREȚUL LEI 1,70

LÉGEA CERCETAŞULUI

- 1) Cercetaşul își ține totdeauna curântul.
- 2) Cercetaşul nu minte; el e curat în gând, în vorbă și în fapte.
- 3) Cercetaşul e voios și plin de însuflețire în orice clipă a vieții.
- 4) Cercetaşul e viteaz, se încrede în puterile sale și caută să iasă cu vrednicie din orice încercătură.
- 5) Cercetaşul își îngrijește corpul și duce viață sănătoasă.
- 6) Cercetaşul nu face deosebire de credință,

4004911

toată lumea
e bine.
e altora și-și
nvătătură și
econom; el
respectă munca și avutul altuia.

- 11) Cercetaşul e bun cu animalele; îi plac florile și cercetează natura.
 - 12) Cercetaşul se silește să facă în fiecare zi o faptă bună, oricât de neînsemnată ar fi ea.
-

(498)

FONDUL DOCUMENTAR

1-72

BIBLIOTECA
ASOCIAȚIEI „CERCETAȘII ROMANIEI“

Seria B

No. 3

CERCETAȘII

ȘI

Monumentele noastre de istorie și artă

Câteva învățături și sfaturi date în seara
de 25 Martie 1916, în prezența A. S. R. PRINCEPULUI CAROL
la Fundația Universitară Carol I

DE

N. IORGA

h00.691

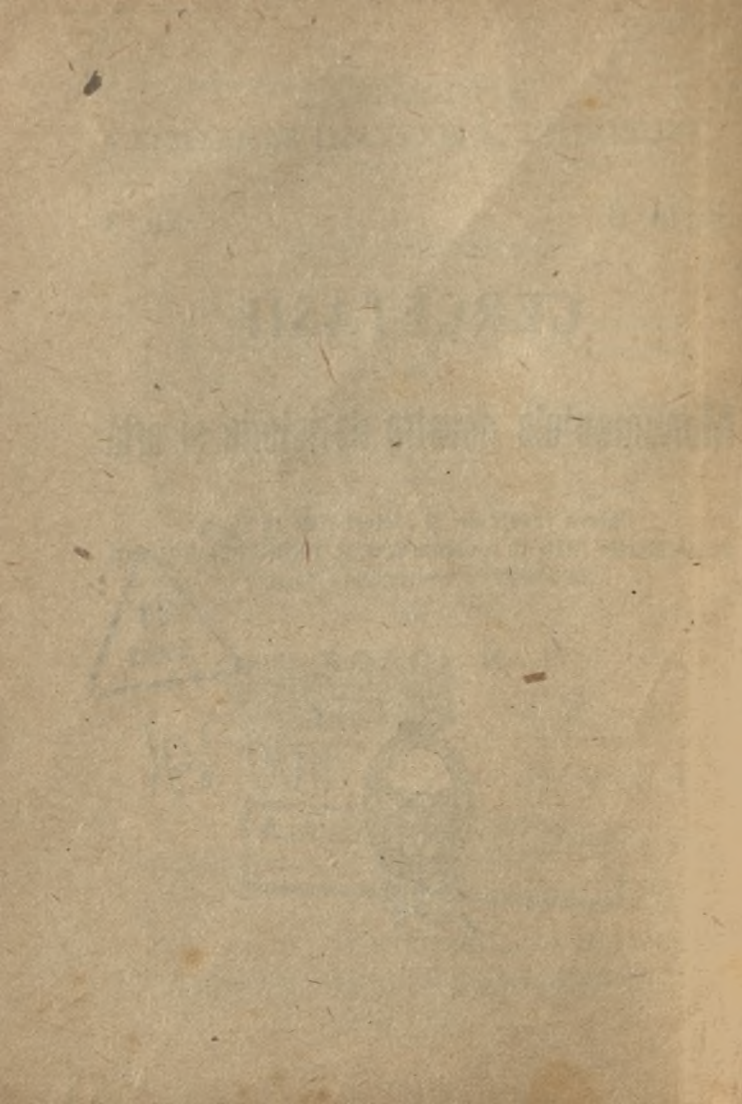
BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA «JOCKEY-CLUB», ION C. VĂCĂRESCU

4, STRADA UMBREI, 4

1910

1358

O LĂMURIRE

Dând la lumină acum această interesantă conferință, suntem datori în primul rând să mulțumim d-lui Profesor N. Iorga pentru că ne-a încredințat manuscrisul să-l publicăm în biblioteca noastră.

Avem apoi obligația de a lămuri și pentru d-sa și pentru cititori atât întârzierea aparițiunii cât și felul cum se prezintă lucrarea de față.

În anul 1916 ea era aproape tipărită și avea să apară cu un mare număr de clișee, înfățișând diferite monumente la cari se referă sau face aluzie autorul. Imprejurările din Noembrie acel an au împiedecat aparițiunea; apoi cele ce au urmat au adus distrugerea întregului material al tipografiei unde lucram și astfel s'au prăpădit toate clișeele. Azi nu avem nici hârtie potrivită cu formatul seriei acesteia, nici nu ne ar fi cu putință să facem din nou toate clișeele; chiar de le-am avea, nu le-am putea tipări pe hârtia textului. A

trebuie deci să ne mărginim la 11 și, tipărindu-le pe hârtie mai bună, să le așezăm toate la un loc pe când s'ar fi căzut să le punem lângă paginile respective. E tot ce am putut face potrivit cu vremurile prin cari trecem.

Și așa lucrarea își va atinge scopul și va fi o călăuză prețioasă pentru cercetași și pentru instructorii lor.

Sperăm însă că edițiunea a doua se va înfățișa în condițiuni tehnice superioare.

Dirrecția Publicațiilor

CERCETAȘII

ȘI

Monumentele noastre de istorie și artă

Câteva învățături și sfaturi date în seara
de 25 Martie 1916, în prezența A. S. R. PRINCEPULUI
CAROL la Fundația Universitară Carol I

Alteță Regală,

Onorat public și iubiți tineri,

Dacă înțeleg bine, cercetășia are scopul frumos de a scoate pe școlari din cercul lucrurilor scrise pentru a-i pune înaintea lucrurilor văzute.

Acum, în școală, fiecare dintre voi, băieților, aveți înaintea cărți în cari se cuprind lucruri cari trăesc și în afară de cărți. Cărțile sunt foarte bune, însă

Cercetașii

cu o condiție: să se știe că în afară de litera cărții este o lume întreagă care acolo, în carte, e înfățișată, dar care, văzută deadreptul, este mult mai interesantă decât cum se înfățișează în cartea cea mai bine scrisă. Prin urmare scopul cercetășiei este acela de a vă face să treceți dincolo de slova cărților pentru a vedeà lucrul cel adevărat și frumos care se găsește în natura însăși. De aceea, excursiile pe cari le întreprindeți. In aceste excursii întâlniți lucruri din atâtea domenii ale naturii pe cari le vedeți deadreptul, le prindeți în minte și, dacă se poate, ni și aduceți din toate câte le-ați văzut, ni aduceți nouă, oamenilor mai în vrâstă, o mică recoltă din cele descoperite.

Numele acesta de „cercetaș“ mi se pare foarte bine ales, din două motive: Intâiu, fiindcă, de fapt, cercetați, și nu numai pentru plăcerea voastră, dar și pentru folosul societății, anumite lucruri pe cari, noi ceștialalți, le putem cercetă mai greu. La oarecare vrâstă, cu anumite ocupații, nu poate să meargă cineva neconținut în

cele mai necercetate colțuri de țară ca să vadă ce se ascunde acolo, putând aduce folos pentru toată lumea.

Noi, dacă facem o excursie, o facem cu mai multă greutate, în împrejurări mai puțin prielnice, o facem cu tot bagajul, cu tot balastul pe care-l aduce vrâsta noastră și rostul nostru în societate, pe când voi porniți liberi în lume, când de o parte, când de alta, întâlniți o sumedenie de lucruri neașteptate și se poate întâmpla ca printre ele să găsiți de acelea cari sunt într'adevăr de cel mai mare folos și pentru noi, cei mai în vrâstă, pentru profesorii voștri și profesorii profesorilor voștri, cari ne deslocuim mai greu, cari prin urmare nu putem găsi tot ceea ce răsar neprevestit înaintea voastră. Botanistul vă va spune, că puteți aduce o mulțime de fapte noi de cari n'avea cunoștință; acelaș lucru îl poate spune tovarășul botanistului în orice alt domeniu al științelor naturale; tot așa poate spune și istoricul, ba el chiar în primul rând, căci prin cercetările voastre puteți aduce istoricilor o sumedenie de

informații cari pot fi de cel mai mare folos. Căci poate nu există țară pe lume în care, la fiecare colț, să se găsească mai multe lucruri neașteptate ca interes și profitabile științei ca în țara noastră.

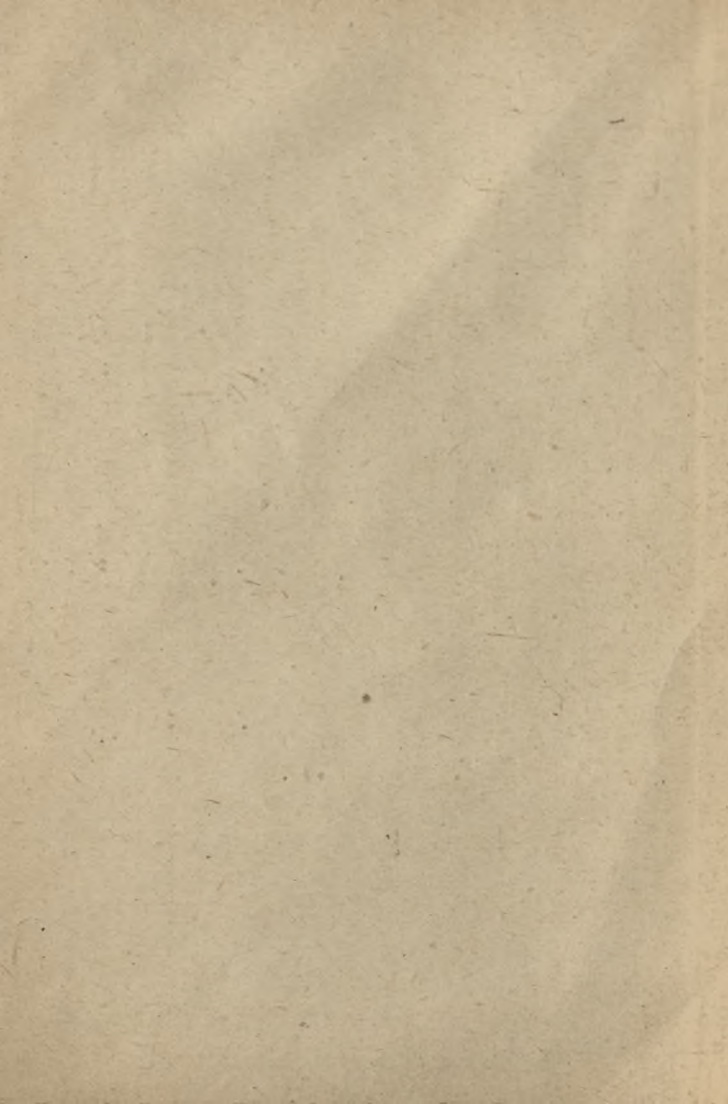
În alte țări, prin orașele mari, în muzee se strâng comorile de artă ale trecutului; noi n'am avut în vremuri vechi putința de a strânge în palatele orașelor mari rămășițele trecutului nostru cu toată frumusețea de artă pe care acest trecut a cuprins-o. Noi am fost bătuiți de multe nevoi, și voi adăugî că de aceea e bine să vă pregătiți și voi, încă dela vrâsta voastră, pentru nevoile cari o să ne bată și de acum înainte. Nu să vă pregătiți pentru vremuri cari au să fie toate bune și toate ușoare. Dacă este un mare folos al cercetășiei, este și acesta: că se pregătește astfel tineretul pentru viforul cel mare, pentru furtunile cele grele cari se vor tot abate asupra oricărei națiuni și mai ales asupra națiunilor celor mici.

Revenind la ce vă spuneam, în vremuri grele am trăit noi și în trecut și de aceea n'am putut face ce au făcut

Cetatea Hotinului.

(Vezi pag. 21).

Germanii, Francezii, Italienii, Englezii, strângând în anumite locuri, bine zidite, frumos întreținute, din orașele mari, ce este mai frumos în trecutul neamului, ei am risipit comorile noastre de amintiri și artă prin biserici, le-am răspândit prin toate satele; prin toate văile, prin toate colțurile pământului acestuia am răspândit câte puțin din frumusețile de artă și bogățiile istorice cari aiurea se găsesse strânse laolaltă pe acelaș punct.

Când, în alte țări, vrei să vezi orice din domeniul artei, te duci—am spus-o — în cutare oraș, deschizi porțile cutărui muzeu și vei fi lămurit pe

Cercetașii și monumentele istorice

deplin; la noi, ca să știi câtă artă adevărată s'a alcătuit de înaintașii noștri, câte urme sfinte ale trecutului nostru sunt sămănate în toate părțile, trebuie să iei țara dela un capăt la altul, ceea ce noi nu mai putem face, căci aceasta cere picioare foarte agere, cere tot timpul vostru liber care vă poate permite ceea ce nouă împrejurările vieții, în cea mai mare parte, ni interzic. Nu e biserică de sat la noi,

cât de mică, în care să nu se cuprindă lucruri cari, prin vechimea sau frumusețea lor, să nu formeze un obiect de atenție pioasă, și, deoarece cu miile sunt satele la noi și deoarece oamenii din timpurile mai nouă n'au prea clădit biserici, — multe le-au dărâmat, dar de clădit biserici nouă, nu prea s'au apucat în vremile noastre, — mai toate aceste biserici au fost ridicate de boierii de pe vremuri, cari stăteau la moșia lor, iar nu la București, laolaltă cu țăraniii lor, lucrând împreună cu țăraniii lor, având aceeași viață cu dânșii, legați sufletește de ei, ori au fost ridicate de negustori, ba chiar de țărani, de obștiile lor. Și asemenea biserici sunt cu miile în toate colțurile României și dela pragul bisericii până în fund, la altar, la fiecare pas găsești obiecte de cea mai mare frumuseță. Și e păcat să nu se știe până nu se pierd: de câte ori descopere cineva lucruri de acestea, să nu le țină numai pentru dânsul, ci e o datorie pentru fiecare să spuie: iată ce am văzut.

Nu trebuie să fii mare învățat pentru

a schiță o descoperire. Un băiat de patruzeci până la optzeci de ani poate foarte bine, cu cunoștințele și îndemnul ce le are, să ni dea icoana desăvârșită a unei biserici. Și ceea ce zic despre o biserică înțeleg despre orice monument, în afară de acele forme mai vechi și mai grele de înțeles ale trecutului despre care o să vorbesc îndată ce voi intra în materia însăși a acestei sfătuirii, — căci nu este o conferință, — pe care cei mai în vârstă o pot prinde întreagă, cei mai tineri pe cât li îngăduie vârsta, deși peste câțiva ani ea va putea să li folosească și lor.

Dar nu e numai atâta: în afară de găsirea lucrurilor cari interesează pe istoric — și pe toată lumea, pentru că trecutul țării nu este al istoricilor, ci este al poporului întreg și este nenorocit poporul care-și închipue că ceea ce privește trecutul său interesează numai pe profesori, pe oamenii de știință cari se ocupă de istorie, asemenea fapte interesând nația întreagă, — cu cât mai mult din trecut o să se cuprindă în sufletul fiecă-

ruia, cu atât mai bine. Pentrucă fiecare e cu atât mai puternic, cu cât are în el mai mult din viața celor dinaintea lui, și, adaug, cu cât cuprinde într'însul mai multe și din nădejtile oamenilor cari vor veni după dânsul.

Un biet om răzleț, fără trecut, fără gând de viitor nu e nimica toată; ceea ce face puterea omului este toată amintirea care dela el merge în urmă și toată așteptarea care dela el se îndreaptă înainte. Nu numai pentru istoric, dar pentru toată societatea și pentru voi înșivă trebuie să prindeți fărâmi din trecut, fărâmi de artă ca să le răspândiți în drumul vostru. Încă odată, e păcat să treceți pe lângă asemenea lucruri fără să le vedeți *bine* și, odată ce le-ați văzut, este încă mai păcat să nu le faceți cunoscut altora.

Trecând dincolo de chemarea mea și de obiectul acestei cuvântări, v'aș mai putea spune chiar că și în alte domenii cercetășia vă poate pune pe drumul cel bun pentru a îmbogăți cunoștințele noastre

și prin aceasta a păstră ceva mai mult din sufletul poporului nostru. Dacă ar fi un filolog mai puțin «învățat» și mai puțin pretențios, care să știe vorbi cu toată lumea — se zice că sunt și de aceștia; ba poate să fi văzut și eu, dar am uitat —, el ar putea spune că în toate colțurile țării se pot prinde cântece populare și povești, că se pot urmări și regăsi datine ale poporului. Pentru aceasta nu trebuie nici un fel de «învățatură», ci trebuie tragere de inimă, atenție și conștiință a datoriei sociale și naționale. Cu gândul acesta stăpânitor, ori unde vă veți duce, chiar pentru distracție, nu vă veți întoarce niciodată decât cu o recoltă folositoare. Căci distracția cea bună este numai aceea care pleacă după îndeplinirea unei datorii și care isprăvește prin îndeplinirea altei datorii. Între două datorii, acolo este distracția. Iar cea care începe dela o lene și merge către altă lene e mai rea și decât ce doi termini între cari e așezată.

**Cercetașii
și literatura po-
porului**

Deși nu sunt folclorist și n'am strâns

poezii populare nici povestiri, să vă dau o mică învățătură: când vă duceți să vorbiți săteanului, ca să adunați din gura lui povești, cântece, obiceiuri, să nu vă înfățișați, ca târgoveții, strigând: «ascultă, bade»! ca și cum ați fixa o distanță de nu știu câți metri între înălțimea d-voastră de băieți de școală și moșneagul, om de ispravă, care vă iese înainte; ci să vă duceți la dânsul ca la un părinte, dacă e mai bătrân, sau ca la un frate, dacă este tânăr, și mai cu «bădișorule», mai altfel vorbind, ba de una, ba de alta, să ajungeți a-l face pe dânsul să vă spuie, nu supt sila d-voastră, ci ca și cum el ar mărturisi lucruri cari-i sunt plăcute lui și cari, se înțelege, nu-ți displac nici d-tale. Și când te iei bine pe lângă om, îl faci să uite că ești un orășean, că ai învățat la școală, că te-ai inițiat în mai multe limbi și într'o sumedenie de științe, atunci sufletul poporului se deschide și deadreptul el îți spune toate, de te întorci cu tolba plină de povești și de cântece populare.

Aveți o revistă a d-voastră; o puteți

umplea întreaga cu lucruri de acestea. Cel mai bun lucru în privința aceasta ar fi puțină stenografie. Stenografia este un meșteșug foarte bun, care se învață cu oarecare greutate, dar, după ce l-ai învățat, el răsplătește negreșit pe acela care-l știe. În loc de a scrie încetinel, cu toate literele, prinzi în semne ușoare multime din ceea ce se cuprinde în silabele fugare pe cari noi agale le însemnăm pe hârtie. Dacă prinzi o poveste prin stenograme, în loc să amesteci sufletul d-tale, care poate nu e potrivit pentru a redă rostul țeranului, ai povestea așa cum a răsărit direct, spontan din închipuirea și din sentimentul poporului nostru.

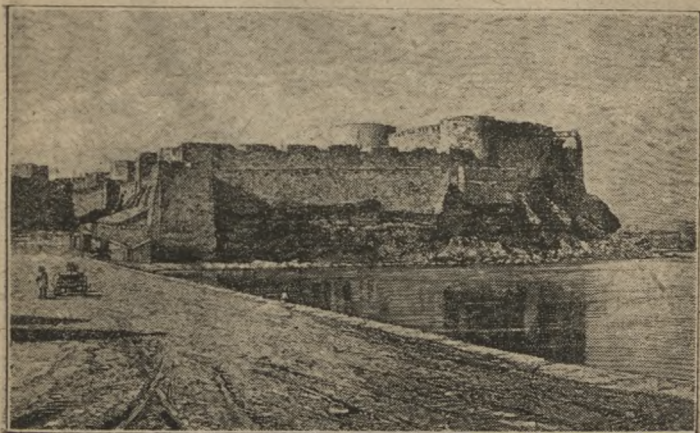
Iar cine știe să însemneze și muzica, acela va da cântecul popular în forma cea adevărată pe care au dat-o până acum foarte puțini, adică pe lângă cuvânt va pune și cântecul. Prea credem noi că poezia populară este cea care se recitează ca pe scena Teatrului Național, pe când poezia populară se cântă, și este așa cum este, pentrucă, de fapt, cuvintele și cân-

tecul sunt așa de amestecate, încât cântecul fără cuvânt pare anost, iar cuvântul fără cântec de multeori pare a cuprinde o mulțime de elemente străine zădarnice, care nu s'ar potrivî.

Bine vă zice cercetași și din alt punct de vedere. Vă deprindeți, dacă înțelegeți ocupația d-voastră cum aș înțelege-o și eu, vă deprindeți încă de mici să descoperiți: descoperiți drumuri, descoperiți locuri, dar descoperiți în acelaș timp și lucruri utile pentru știință și este de mare folos pentru un om să fi început a găsi

Cercetașii și descoperirile

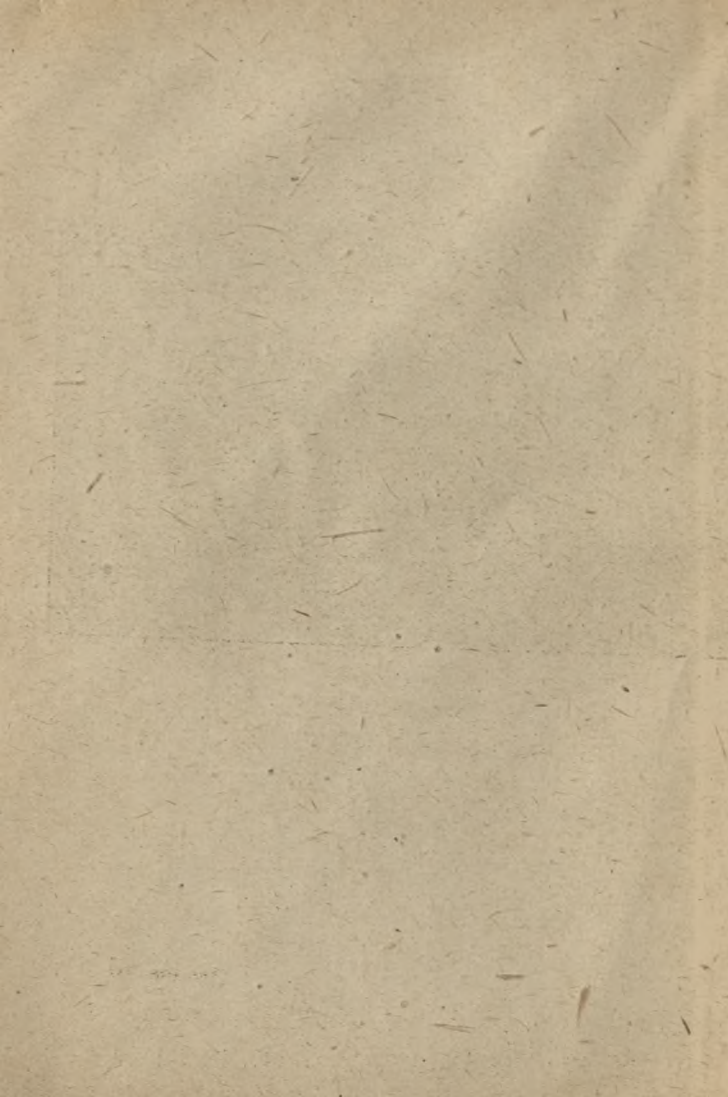
lucruri cari adaugă la știință, nu la douăzeci și cinci sau la treizeci de ani, ci încă de mic. Și iată de ce: mulți dintre voi, când o să creșteți mari, veți fi și bărbați de știință. Dacă de mici v'ați deprins cu plăcerea descoperirii, mai târziu n'o să aveți aerul înspăimântat și înspăimântător al omului care numai la o anume vârstă a început să găsească ceva. Dacă de mici vă obișnuiți a găsi, vă dați, treptat, și cu frumsețea descoperirii,

Cetatea Albă.

(După o fotografie făcută la 1898).

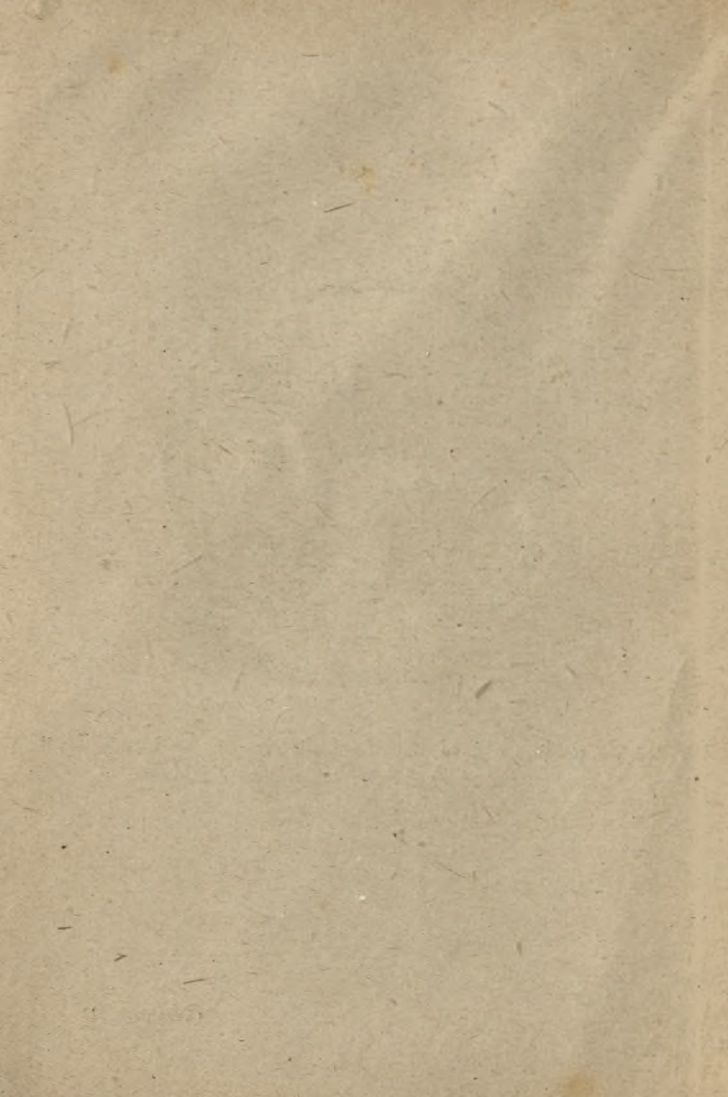
(Vezi pag. 22).

Zmeu de pe una din rotilele de smalt cu care se împodobiau
sus, în brâuri, bisericile lui Ștefan-cel-Mare.

(Vezi pag. 34).

dar și cu modestia care șade bine omului care a găsit ceva și amintindu-vă că de mici ați folosit ceva științei, când veți ajunge mari și veți lucra cu plan, nu veți mai arăta toată încrederea disprețuitoare a omului care se miră de ce l-a găsit, când ceva nou i-a răsărit și lui în cale.

După acestea intru în chiar cuprinsul expunerii noastre.

I.

Iată ce puteți întâlni ca monumente istorice prin drumurile pe cari le-ați face:

Întâiu puteți întâlni *urme romane*, monumente romane. Și în școală și în afară de școală, veți fi auzit vorbindu-se de monumentele romane cu un fel de respect superstițios. „E de pe vremea romană“, aceea e lucrul de căpetenie, iar ce a venit pe urmă e doar de clasa a doua sau a treia. Când ai izbutit să descoperi undeva rămășițe din vremea Cezarilor, acesta este lucrul cel important,

Urme romane

pe când o biată bisericuță, o biată cetățuie a noastră, o biată locuință strămoșească nu sunt nimic pe lângă urmele mari din antichitate. *Este așa, și nu e așa*: sunt lucruri de ale noastre, românești, cari au mai mult preț pentru știință de cât anume rămășiți de pe vremea Romanilor. Și cu aceasta nu se face nici un păcat față de strămoșii noștri romani. Strămoșii romani *sunt* strămoșii noștri, dar, o spun aici chiar, nu sunt *singurii* strămoși ai noștri și să știți, d-voastră, tinerilor, dela început, că, oricât de frumos ar fi să ne coborâm din Romani, ne coborâm întâiu din ceva mai vechiu: din *cea mai veche* națiune care a fost pe pământul acesta. După stâncă și după ape, după ele au fost oamenii cei vechi dela cari venim noi cu mult amestec roman mai târziu. Dar, înainte de acest amestec, Dacii, Geții, Tracii cei vechi, aceștia sunt strămoșii noștri cei mai depărtați. Pe aceștia din urmă încă nu-i putem vedeà în monumente. Coaja pământului nostru e prea puțin tăiată, ca să se fi putut găsi destule urme tracice

mai vechi decât urmele Romanilor. Prin urmare de Daci și de Geți n'o să vă împiedecați în drumul d-voastră, decât prin *olăria* vremurilor lor și vremurilor încă mai depărtate, care merită adunată hârb de hârb, fărâma de fărâma.

Olăria veche

Ici și colo ați găsi și urme ante-romane, dar lumea o să vie înaintea voastră să vă spuie : în cutare parte sunt ruine de pe vremea strămoșilor noștri Romani. Să știți însă că poporul, în mare parte, atribue tot ce e foarte mare și vechiu, Romanilor. Dacă e ceva care nu se știe de cine s'a făcut, nația spuneă odinioară că l-a făcut Ștefan cel Mare ori „Jidovii“ cei vechi, deci Cazarii ; dar de când poporul a început să învețe ceva istorie, el spune că Romanii au făcut toate lucrurile vechi. Vechi cetățui preistorice, urme rămase din timpurile Geților și Dacilor, toate trec în sama Romanilor, și fiecare te duce cu solemnitate să-ți arate cutare rămășiță care-ar fi netăgăduit romană. Să nu credeți totdeauna că, dacă v'a spus omul că e ceva roman, așa și este ; să

vă uitați bine și, numai când aveți dovezi adevărate, atunci să admiteți.

Pietrele cu inscripții romane nestudiate acelea zac adânc în pământ și le caută specialiști, nu tineri de vrâsta d-voastră. Dar d-voastră însă aveți totuși ceva de făcut. Unde vi se spune că este o cetate

Inscripțiuni

veche, unde vi se spune că este un val străbun, unde vi se spune că se păstrează o rămășiță a Romei, să însemnați locul, să fixați exact unde se află, să des-

crieți ceea ce vedeți la suprafață, dar să nu faceți arheologie ca pentru clasa a III-a și a IV-a de liceu, pentru că ne încurcați mai mult decât ni folosiți. Lucrurile acestea privitoare la Romani cer totdeauna un specialist, cer totdeauna un om care, le cunoaște foarte adânc și bine. Prin urmare explicațiile d-voastră sau explicațiile pe cari le dă poporul — când nu sunt o legendă interesantă — au pentru noi un preț foarte mic.

II.

Ar fi rău dacă cu toate monumentele am sta așa; din fericire vă găsiți mult mai la largul d-voastră de câte ori este vorba de lucrurile noastre românești.

În privința acestora, iată ce o să întâlniți în cale, iată cum trebuie privite lucrurile și cum trebuie descrise.

Puteți vedeà, întâiu, *cetăți românești*.

În ceea ce privește cetățile românești, țin să spun însă că sunt *foarte puține la număr*. Câte există, sunt de multă vreme cunoscute, descrise și lămurite de învățați.

<p>Cetăți românești</p>

Ca să vedeți cum erau cetățile de odinioară, priviți clișeul de față. Vedeți cea mai frumoasă din cetățile noastre de odinioară, în starea ei de astăzi. Este cetatea Hotinului. Ea se găsește pe malul Nistrului, în Basarabia. La dreptul vorbind, nu e acolo numai o cetate, ci sunt două: o cetate turcească, nouă, făcută dela 1713 înainte și cetatea moldovenească veche, aceea care vi se înfățișează

aici. In vale e târgul; Nistrul curge dedesupt; de pe luntrile ce trec se văd măreț zidurile cetății. Cetatea se alcătuiă dintr'o perdea mare de zid, care înconjură pe patru laturi tabăra închisă, având de obicei la colțuri turnuri, „pirguri“. Aici din turnurile de odinioară ale Hotinului se vede unul singur. Am văzut și eu cetatea; e perfect păstrată. Drept deasupra Nistrului se ridică niște colosale ziduri de cărămidă. Păstrarea e așa de desăvârșită încât nu numai că le vedem cu ochii noștri acuma, dar deosebim și podoabele delicate de piatră din jurul ferestilor și ușilor. Natural, coperișul e de foarte multă vreme dărâmat, multe părți intermediare au căzut, dar cetatea se prezintă și astăzi așa încât cineva o deslușește foarte bine cum trebuiă să fie pe vremea, nu a lui Ștefan-cel-Mare, ci a lui Petru Rareș, care el a mărit-o și a făcut-o în forma pe care o vedem astăzi.

Clișeu următor prezintă o vedere a Cetății-Albe care înfățișează alt tip de zidire. E mult mai mare, mult mai com-

plicat. Aceasta n'am făcut-o noi, Români, în vremuri vechi, ci au făcut-o Genevezii cari aveau aici unul din porturile cele mai bogate din Răsărit.

Cetatea-Albă se păstrează însă acum nu în forma din gravură, ci cu oarecari lipsuri întâmplare mai ales în ultimele decenii, dar cu toate acestea e încă destul de inteligibilă în liniile ei generale.

După ce ați văzut, cum se înfățișează cetățile de odinioară, cele mai frumoase din Moldova, ce ați putea face încă față de cetățile *nedescrie* dela noi? Noi avem în țară o cetate ce se ridică încă deasupra pământului, Cetatea-Neamțului. La granița de către Bucovina stă cetatea Sucevei. E foarte trist pentru noi că această cetate a ieșit, în cea mai mare parte, din ruinele sale prin îngrijirea unui învățat german sprijinit de guvernul bucovinean. Ei, străinii, au avut mai multă dragoste pentru rămășițele trecutului moldovenesc decât noi. Pentru această reînviere nu s'au cheltuit sume

mari, ci arhitectul, un om foarte cinstit și mai ales un om de inimă, cu cheltueli neînsemnate în fiecare an a răscolit puțin pământul, așa încât acum umbli prin încăperile, sfărâmate fără îndoială, dar ușoare de recunoscut, ale vechii cetăți, având o idee de ceea ce a putut să fie pe vremea lui Ștefan-cel-Mare. Cetatea-Neamțului, deși are zidurile păstrate mai bine decât cum erau ale Sucevei, se află, cu toate acestea, și astăzi într'un hal mizerabil, și cele mai bune cercetări cu privire la dânsa sunt tot cele făcute de același învățat german care a făcut săpăturile la Suceava. E o nespasă rușine pentru noi ca în halul acesta, ca păstrare și studii, să se găsească monumentele arhitecturii militare din trecutul nostru.

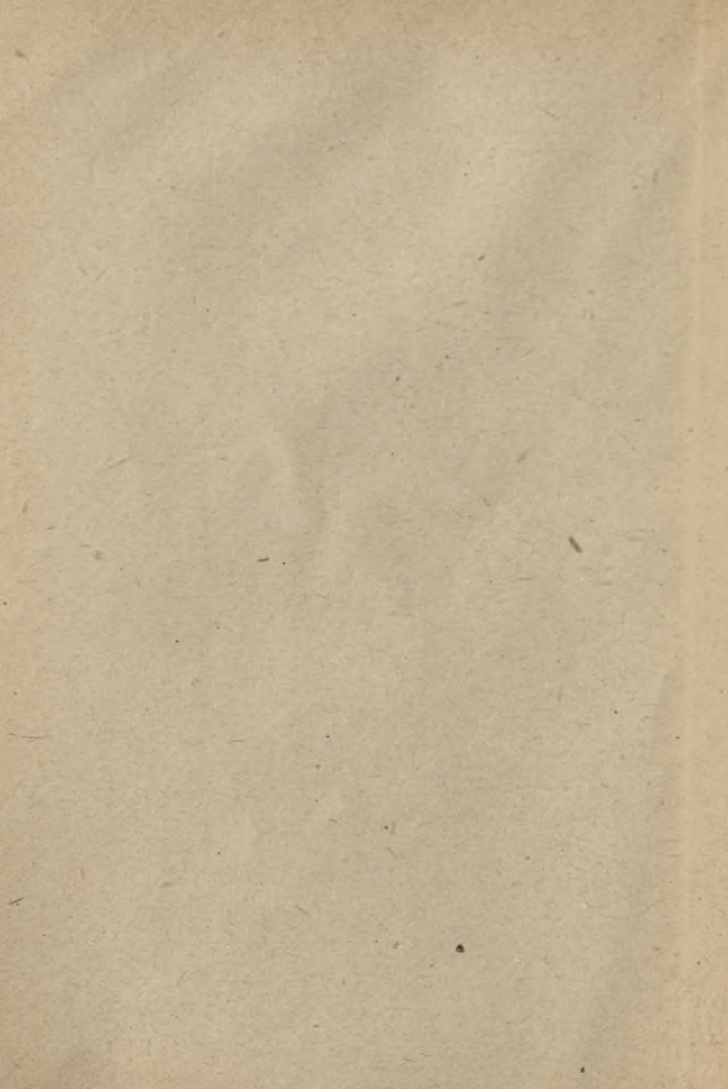
Sunt însă o mulțime de cetăți cari nu se înfățișează ușor, cari sunt pierdute prin colțuri unde istoricul și arheologul n'au ajuns și despre cari nu se pomeneste. Cine știe unde, pe ce multe de

Sân Nicoară
Curtea de Argeș.

(Desemn de CATUL BOGDAN).

(Vezi pag. 41).

deal, dintr'un deşiş de pădure vezi răsărind un colţ de piatră. Lumea vă cam spune ce a fost acolo. Uneori greşeşte, crezând că au fost lucruri mai vechi. De câte ori vedeţi câte un colţ de astfel de zidire care iese din pământ, chemându-vă par'că, opriţi-vă, luaţi condeiul şi schiţaţi: luaţi poziţia locului, măsuraţi, dacă aveţi la îndemână ceeace trebuie, luaţi diferitele dimensiuni ale rămăşiţei de monument istoric, strângeţi povestirile pe cari poporul le leagă de sfărâmăturile de ziduri. Iar, dacă puteţi sta mai multă vreme, cu casmaua ciocăniţi ici şi colo, şi cine ştie ce lucru neaşteptat poate răsări din loviturile pe cari le daţi, bine înţeles cu multă pază ca nu cumva, vrând să faceţi lucru bun, să provocaţi năruiri, lăsând monumentul într'o stare mai rea decât înainte de venirea d-voastră; cu tragere de inimă să lucraţi, dar şi cu socoteală şi delicateţă, cu pietate, cu respectul datorit lucrurilor vechi şi sfinte.

Fără îndoială că o să găsiţi şi vechi rămăşiţe de cetăţui. Nu vi se cere inter-

pretarea lor istorică; vi se cere numai să le zugrăviți așa cum le-ați văzut. Tipăriți însemnările voastre în foaie, puneți-le la dispoziția noastră astfel; dacă ajunge ce spuneți, ne lămurim așa; dacă nu, mergem să vedem noi înșine, cu cunoștințele noastre căpătate într'o viață mai lungă, mai bogată. Și ați putea să aveți mulțumirea mare că, atunci când erați copii, ne-ați pus pe noi «învățații», pe drum în ce privește cine știe ce rămășiță prețioasă a trecutului nostru. Pe unde vă cățarați d-voastră — v'am spus-o — noi nu mai putem, la vrâsta noastră; pe unde vă mână neastâmpărul vrâstei nu ni îngăduie nouă apucăturile noastre mai bătrânești și mânilor d-voastră agere de copii au fără îndoeală mai multă îndemânare în a răscoli prin pietrele acestea decât mânilor noastre înțepenite pe condeiu, — câte din mânilor oamenilor în vrâstă au înțepenit pe condeiu și nu altfel.

Va să zică *un* fel de lucrări pe cari le puteți vedea sunt aceste rămășițe mi-

litare cari sunt cetățile. Dar *cetățile sunt rare*. N'o să întâlnești în fiecare excursie cetăți, cetățui, pe cari nu le-a văzut încă nimeni, dar o să întâlnești în afară de ele, și alte lucruri. O să întâlnești întâiu *vechi case de locuință*.

Ce se înțelege prin vechi case de locuință? Casele în cari au locuit *Domnii noștri* sunt

<p>Palate dom- nești</p>

în cea mai mare parte distruse, de și unele dintr'însele nu meritau această soartă. Iată: cum trece cineva dela Râmnicul-Vâlceii, Oltul, se ridică deodată pe o înălțime, în jurul unei biserici, niște ziduri de toată frumuseța. Aceia dintre d-voastră cari ar fi de loc din Vâlcea și din părțile acelea argeșene își aduc aminte de Mănăstirea Fedeleșcioiu. E clădită pe la 1670 și am găsit la Academia Română socotelile clădirii, ale materialului întrebuințat, ale prețului ce s'a plătit, ale felului cum s'a lucrat. Mănăstirea e în plină ruină. Biserica se mai poate întrebuința; clădirea de locuință însă e în cea mai mare parte dă-

răpănată, de și nu așa încât să nu se poată face din nou.

Și, cum priveliștea e una din cele mai frumoase — se vede Oltul curgând la vale, iar de jur împrejur stau zidurile negre, — mă gândisem, când am văzut-o acum câțiva ani, la un lucru: când Alteța Voastră Regală va dispune de mijloacele trebuitoare pentru asemenea fapte, ar putea foarte bine să ridice zidurile de înconjur cari sunt întregi și să-și facă un lăcaș de vară de cea mai mare frumuseță aici sus pe malul Oltului, la Fedeleșcioiu, unde până și stemele vechi păstrate, atâr-nând deasupra prăpăstiei, așteaptă alte zile domnești.

Acum, la ce serviau casele din jurul unei mănăstiri? De obicei se spune că stăteau călugării acolo, iar, unde eră mai bine, egumenul. E așa și iarăși nu e așa. De obicei egumenul se așeză de sigur unde-i eră mai bine; dar nu pentru egumen se făcuse clădirea cea bună, ci pentru altcineva. Domnii cei vechi erau și ei un fel de cercetași: nu stăteau locului, pentru că *ei judecau toată lumea.*

Judecarea se făcè direct, ca la Francezii din secolul al XIII-lea, pe vremea lui Ludovic-cel-Sfânt, care făcè județ supt stejarul dela Vincennes. Tot așa făceau și Domnii noștri, până târziu. Cum se așteaptă, azi, judecătorul ambulant de către săteni, așa așteptau strămoșii lor pe însuși Vodă. In călătoria francezului baron de Fourquevaux, la 1589, se vede cum judecà Petru Schiopul din Moldova, așezat „sous une fresquade“, adecă supt un fel de adăpost de ramuri înaintea curții și fiecare țaran, până la cel mai umil, venià la dreptatea lui sigură, îngenunchiând înaintea Domnului spuindu-i pâra. Fără nici un act scris și chiar fără nici o formă de proces Domnul își rostià judecata înaintea tuturor și toată lumea părăsià pe judecătorii ceilalți pentru judecata cea bună a Domnului. Toți domnii au fost vestiți judecători, afară de unul singur, uneori, de Istrati-Vodă Dabija, care erà din Odobești și aveà obiceiurile de acolo, bând vinul cu ulcica de lut, căci ziceà că numai astfel are gustul cel adevărat, iar la judecata lui nu veniau

oamenii decât dimineața, după amiazi neprinzându-se nimeni. Cu sistemul acesta „cercetășesc“, mergând Domnul dela un loc la altul, el trebuiă să aibă o locuință. Locuința eră totdeauna lângă mânăstire. Unde vedeți stâlpii cei frumoși, încăperile cele largi, acolo erau case domnești pe vremuri și când ajungeți la mânăstiri de acestea și vedeți clădirile cari adăpostiau odată pe Domni, luați creionul și schițați. Ba umblați cu neastâmpărul d-voastră printre ruine și cine știe ce piatră sculptată, ce podoabă de artă veți descoperi, aruncată printre pietrele cecelealte.

Dar casele domnești le veți întâlni mai rar, pe când *vechi case boierești* veți întâlni în fiecare moment. In general orașele noastre *nu* sunt frumoase. Ba, cu cât un oraș pare mai frumos, cu atâta e mai urît; cel mai urît oraș din România este Bucureștii, fiindcă are Calea Victoriei. Orașele cecelealte, numai pentrucă n'au Calea Victoriei, sunt mai frumoase, dar mai ales acelea cari

<p>Case boierești vechi</p>
--

păstrează mahalalele cele vechi, cu case cari nu sunt făcute ca azi, aici, una într'un stil, cealaltă într'alt stil. Comparați-le' cu bulevardele cele noi, cari sunt adevărate exhibițiuni pestrițe de arhitectură, fiecare burghez parvenit crezându-se dator să găsească ce are mai complicat ori mai bizar arta modernă ca să-și facă astfel locuința lui. Omul simplu nu poate încăpea, de altminterea, decât într'o casă complicată, pe când omul complicat poate să încapă perfect într'o casă cât de simplă. In orașele caracteristice întâlniți însă la fiecare pas case vechi. La Botoșani, de exemplu; la Dorohoiu mai puțin, la Iași, sunt mahalale absolut admirabile; la Făl-ticeni, la Bârlad aflați încă mahalale foarte interesante, ca și în cele mai multe orașe din Muntenia. (Craiova are astfel mahalale de toată frumuseța.) Se găsesc întâiu case boierești vechi; casele acestea se dărâmă cu furie de oamenii de astăzi. Indată ce vine modernismul, nu mai găsește căutare nici cerdacul aerat și luminos, înflorit, larg, de odinioară, nici acoperișul coborât așa de vast, într'o în-

mlădiere așa de artistică. Nu-i mai plac „modernului“ nici odăițele umbrite, nici podoabele așa de puține și așa de frumoase, tocmai fiindcă sunt așa de puține. Când spânzuri îngeri supt fiecare fereastă și când fiecare băcan îmbogățit fixează armele familiei încă de pe vremea când s'a descoperit întâiu negoțul cu piper și scorțișoară, nu se poate să fie altfel. Incă odată, podoabele cele vechi sunt puține și de aceea sunt și frumoase.

D-voastră nu știți dacă, revenind într'un oraș, veți mai întâlni casa aceea frumoasă; de aceea luați imediat o schiță. Dacă aveți un aparat fotografic, cu atât mai bine.

În București, supt ochii mei, în acești douăzeci de ani din urmă au dispărut o sumedenie de clădiri minunate. Îți vin lacrimi în ochi când treci printr'o stradă care erà împodobită printr'o singură casă frumoasă, pe care însă toți ceilalți o credeau cea mai urâtă și au osândit-o să fie desființată cât se poate mai repede.

Nu vă puteți închipui cu câtă dragoste își clădiau casele lor cei vechi.

Biserica Domnească

Curtea de Argeș.

(Desemn de CATUL BOGDAN).

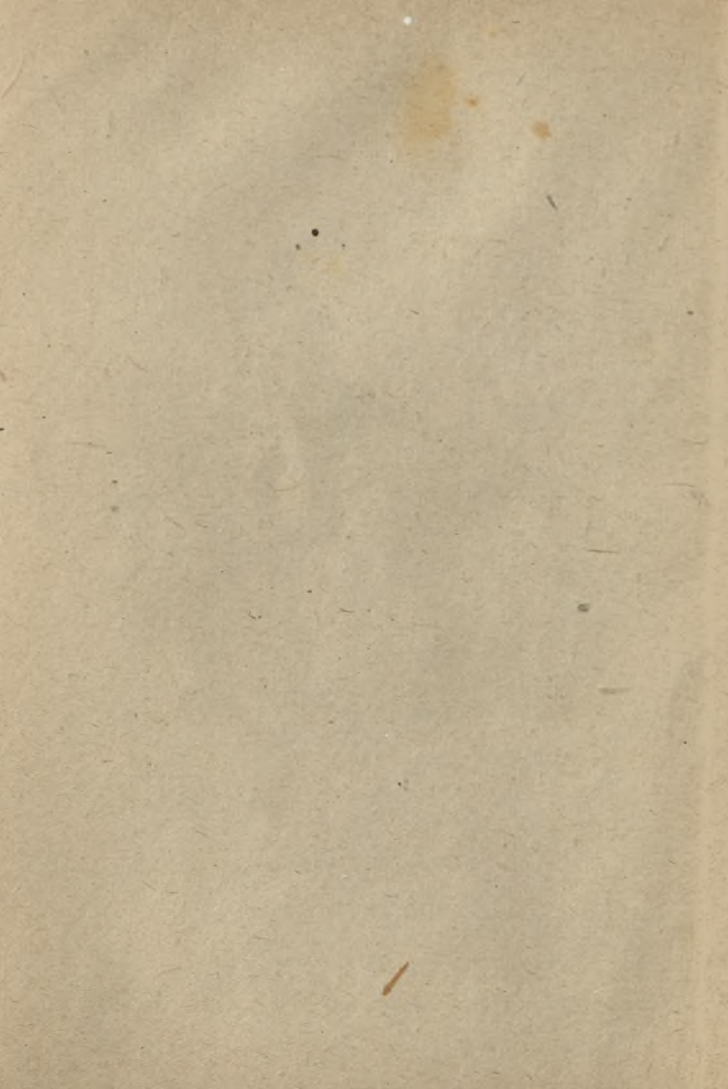
(Vezi pag. 42).

Biserica din Mirăuți
Bucovina.

(Desemn de CATUL BOGDAN).

(Vezi pag. 42).

Astăzi e foarte simplu: te învoești cu un arhitect prin luna lui Martie și la Iunie poți să te muți: reumatismul e gratis; pe când atunci omul alegea lemnul din pădurea lui foarte adeseori, cocea cărămida lui, chibzuiă multă vreme cum să-și așeze casa ca să aibă răcoare vara, căldură potrivită iarna, cum să se poată purta mai ușor dintr'o odaie în alta, pe când astăzi ametești învârtindu-te dintr'un colț în altul. Ei bine, toate lucrurile acestea cuminți de ce nu le-am ști astăzi, în fiecare exemplar care stă să dispară?

Case vechi boierești puteți găsi oriunde, și nu numai în orașele mari, și în cele mici: Găiești, Titul și atâtea altele sunt încă pline de dânsele. Desemnați-le întâiu pe din afară; uitați-vă la stâlpi, totdeauna cu capitele interesante. Intrați înăuntru, numărați odăile, măsurați-le dacă puteți; dați planul așezării interioare și veți aduce în felul acesta un foarte mare folos cunoașterii arhitecturii și gospodăriei noastre de odinioară. Uitați-vă până și la tavane. Noi nu mai știm să facem tavanele astăzi; le facem săpături «occi-

dentale», ca la gara din Ploești, sau la casa Vernescu, unde e acum Ministerul de Industrie, foarte greoaie, costisitoare, dar mult mai puțin frumoase. Cei vechi se pricepeau să facă — precum se poate vedea cutare casă din Ploești, de curând semnalată de arhitectul Zagoritz în «Convorbiri Literare» — lucruri de toată frumuseța. Intr'alte părți, ca pe Valea Teleajenului, se făceau din tencueală figuri cari împodobiau casa pe din afară cu rozete și alte desemnuri. Odată asemenea ornamente nu erau făcute din tencueală, ci din material mai scump, din smalt. Zmeul de pe figura anexată se întâlnește de obicei, în verde, în brun, în albastru în galben, la bisericile lui Ștefan-cel-Mare, asemenea discuri fiind așezate supt strășină, sau și supt acoperișurile turnurilor. Dar pentru că aceste ornamente costau scump, în vremuri mai nouă ele se făceau din simplă tencueală comprimată cu anumite forme.

Casele acestea boierești le-aș numără cu miile, anterioare anilor 1840—1850, căci dela 1850 am pierdut rosturile vechi

de clădire și rosturi noi n'am mai găsit. A ie schiță este și un bun exercițiu pentru desen: dacă aș fi profesor de desen, nu v'aș lăsa să treceți din clasă în clasă fără a-mi face asemenea lucrări; în loc să desemnați fel de fel de divinități din antichitate, de care n'aveți nevoie nici-odată, faceți schițe de lucruri reale și folositoare de aici, din țară.

Pe lângă aceste case aveți însă *casele țărănești. Și cele nouă.* Țăranul nostru este unul din cei mai mari meșteri de pe fața pământului, cu toate că n'a învățat la nici o școală. N'aș zice că tocmai de aceea, ei, mai politicoși, zic: cu toate că n'a învățat la nici o școală. Ce răsare din mintea lui e de uimit. Ce socoteli practice, ce frumuseți nebanuite, pe când noi, cu toată cartea noastră, suntem incapabili să le dăm. Așă a fost învățământul nostru până acum ca toți să facem tot același lucru, pe când țăranul nu poate să facă un lucru exact la fel cu altul; totdeauna îi răsare în minte gândul să mai schimbe ceva, și aceasta

<p>Case țărănești</p>

este mândria lui. O nemerește mai totdeauna. Nu poate să facă un lucru urât: chiar dacă l-ar învăța vreun arhitect, el face tot frumos cum erà deprins înainte. Orice casă țărănească aproape merită să fie schițată. Iată, eu locuiesc în târgușorul Vălenii-de-Munte: nu e stradă, nu e străduță, nu e ulicioară în care să nu întâlnești cel puțin zece case cari merită a fi desemnate și descrise mai în fiecare din încăperile lor. Aici nu mai e vorba în țara noastră de mii, ci de sute de mii de case țărănești cari sunt vrednice să fie păstrate în carnetul d-voastră. Azi le avem și nu le prețuim. Austriacii au făcut un album splendid, care costă peste o sută de coroane, numai pentru locuințele țărănești din Tirol și Vorarlberg, și probabil că trebuie să fie încă și alte albumuri pentru alte ținuturi din Austria și Germania. Noi nu avem aproape nimic. Un fotograf răposat de curând, Voinescu, a strâns vreo cincizeci de forme de case țărănești și boierești.

Dar ce este aceasta pe lângă tot ce avem! Nimic. Nu numai că nu cunoaștem

asemenea case în toate variațiunile lor, dar n'avem măcar de pe fiecare vale — căci se deosebesc după văi în arhitectura lor — măcar zece-douăzeci de case țărănești schițate cum trebuie. În privința aceasta, voi cari mergeți pretutindeni în excursiile voastre de cercetași puteți face o mare îndatorire pentru orice cercetător al vieții populare românești. Nu numai câți cercetași sunt acum, dar câți o să mai fie până la urmașii urmașilor celor ce or să vie după d-voastră ar avea destul de lucru în privința aceasta. Și lucrul grăbește: din nenorocire, țărani s'au deprins să cumpere statui dela Italiani ca să le așeze la poartă și în alte locuri; ei au început de o bucată de vreme să ia exemplul celui dela oraș pentru a strică fără milă cerdacurile cele frumoase, închizându-le uneori cu sticlă — și nu se poate mai mare negliobie, câștigându-se astfel doar o odaie de nimica, pe care o bate vântul din toate părțile, o odaie netrebnică, când s'a stricat toată înfățișarea casei întregi. Vedeți de mulțori o casă frumoasă bătrânească și alături,

fiul, care a învățat la școală, clădește, la stradă în vederea tuturora, o altă casă. Omul cel vechiu e modest, sfios, el nu-și făceà casa în bătaia drumului, ci o durà în fund ascunsă între pomi și frumoasă; aveai plăcerea de a te duce să o cauți să o găsești. Așà e și el și așà e și casa lui. Pe când obraznicul, deprins cu viața orășenească din timpurile noi, cum te dă în lături la fiecare moment în această îmbulzire de speriat, tot așà și casa lui o așează cât mai în evidență, par'că ar voi să te tragă de mânecă și să-ți zică: «asta e casa mea: stăi, domnule, de te uită la dânsa!».

Dar d-voastră să o lăsați pe aceasta deoparte și să vă duceți să găsiți căsuța cea veche, — și fiindcă prostul este în stare în câteva săptămâni să o distrugă. Căutați a schiță și însemnați: casa gospodarului cutare, din cutare sat, din cutare județ. Faceți arhive de artă populară, pentru fiecare cohortă de cercetași pentru ca arhivele acestea pe urmă să le întrebuițeze oameni cari se pricep să aleagă ce e mai frumos. Și v'aș asigurà

că mai totul e de ales, orice lucru mai vechiu în domeniul de artă țărănească meritând să fie cunoscut de toată lumea.

* * *

Acum, după ce știm ce să facem față de o ruină antică, față de o cetate, de o casă boierească, de o casă țărănească, venim la partea cea mai însemnată, la biserici.

Știți că biserica s'a reabilitat puțin la noi de o bucată de vreme, de când învățătorul nu mai e socialist, decând preotul nu mai e și el o jumătate de socialist, cum eră înaintea, — căci eu așa am apucat lucrurile în tinerețea mea. De când, iarăși, profesorul de liceu este un om format în doctrină sănătoasă și nu predică disprețul față de trecut și de acel rost fundamental în viața oricărui om care este religia, legată și de frăția dintre oameni și de amintirile trecutului și de un simț de lucruri mai înalte decât lumea noastră, de atunci biserica s'a «reabilitat».

Bisericile

Eu însă am apucat vremea în care oricine putea să dărâme o biserică eră foarte mândru că a cruțat omenirea de un lăcaș de întunec și înapoiare. Grozavă vreme, bine că am scăpat de dânsa ! Acum ne-am deprins să călcăm în biserică ; cu vremea o să ne deprindem a face și cruce, a ne închină, a ni crește copiii în oarecari sentimente religioase și vom găsi că este cu mult mai bine decât înainte.

Biserica, prin urmare, și prin pietate începe a ne atrage. E bine să ne atragă și prin frumusețile ce zac într'însa. Căci până și cea mai mică biserică de sat merită să fie cercetată. Dar veți zice : dacă au descris-o alții înainte noastră, ori unul care se pricepe mai mult ? Pagubă mare n'o să aveți chiar așa. Comparați ce ați însemnat d-voastră în carnet cu ceea ce a scris despre aceeași biserică un om mai bătrân și învățat și, dacă vă veți potrivî la fel cu dânsul și veți fi zis ce a zis și el, vă închipuiți ce sentiment de mândrie o să aveți că, fără toate cunoștințele lui istorice și arheologice, ați

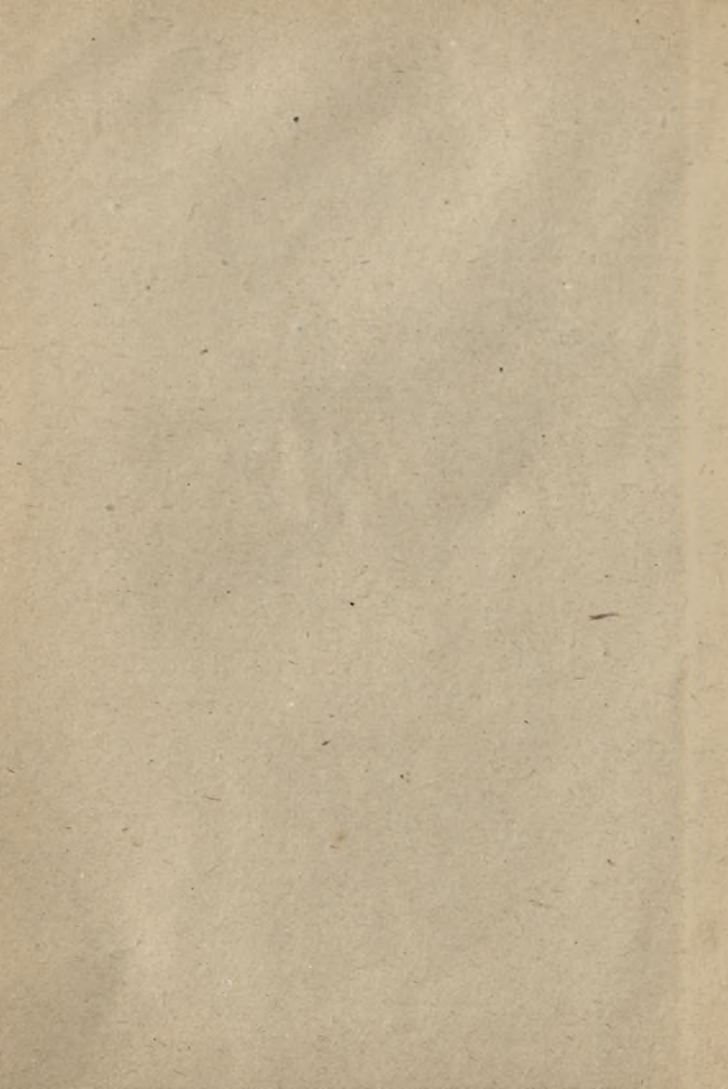

Catul Bogdan

**Biserica din Moldovița
Bucovina.**

(Desemn de CATUL BOGDAN).

(Vezi pag. 43).

nimerit măcar în parte ceea ce a nimerit omul acela cu pregătire.

Prin urmare, dacă găsiți o biserică în calea d-voastră, iată ce trebuie să faceți față de dânsa. Întâiu cercetați pe dinafară *liniile arhitecturii*, felul cum e ea alcătuită din piatră, cum ies anume linii din îmbinarea pietrei sau a cărămizii așternute în straturi.

Formele cele mai vechi în cari putem întâlni o biserică la noi, se pot vedea la biserică Sânt-Nicoară din Argeș, astăzi în ruină. E cea mai venerabilă biserică pe care o avem noi, ca una ce a fost făcută dinainte de anul 1350. În Moldova nu-i nici una care să se poată asemăna ca vechime cu dânsa. Aici, la Sânt-Nicoară au fost Voevozii cei vechi ai Țării-Românești; aici s'au pus temeliiile țării și tot aici, astăzi, s'a așezat locul de odihnă al dinastiei celei noi a României, cum e bine ca o nație să lege cele dintâi începuturi ale vieții de Stat cu desvoltarea actuală a acelei vieți începute de Domni modești, dar viteji și de ispravă stăpânitori de țară. Pe un deal se vede încă

această ruină. Arhitectura ei se deslușește ușor. Vedem un turn mare care a fost clopotniță și cetate, și rămășițele lăcașului de închinare, de mult fără acoperiș. Alături, în vale, o altă biserică domnească, vechea mitropolie de pe la 1350.

Biserici ca Biserica Domnească dela Argeș o să întâlnești foarte rar; ea dă una din formele stilului bizantin celui vechiu. N'are o singură cupolă, ei mai multe, și se desfășoară fel de fel de linii scoase în afară, cari nu se vor întâlni la clădirile mai noi. E mai complicată decât zidurile cari se întâlnesc pe urmă aici în Țara-Românească.

Arhitectura moldovenească din secolul al XV-lea se poate înțelege în forma ei mai largă și împodobită ca linii în biserică suceveană dela Mirăuți, refăcută de guvernul bucovinean în timpul din urmă cu un arhitect din Viena și cu pictori cari au zugrăvit fel de fel de sfinți cari se potrivesc mai mult sau mai puțin cu biserică noastră. La început însă eră altfel. Biserica Mirăuților are două rân-

duri de clopotniță alipite de lăcașul de închinare, ceea ce nu se întâlnește de obicei în bisericile lui Ștefan-cel-Mare și încă mai puțin în bisericile mai târzii, așa de armonioase și de simple, din principatul muntean. Căci noi *la început* lucrăm mai complicat și din ce în ce am armonizat liniile în mai simplu până am ajuns în forma care cu cea mai mare simplitate dă și cea mai mare frumuseță. Atunci am zis: am găsit, și ne-am oprit, pentru ca în epoca noastră să începem apoi dela lucrul simplu și să complicăm din ce în ce mai mult ajungând iar la confuzia de unde am plecat și încă mai rău. Căci toate bisericile noi, catedrala dela Galați, de exemplu, care e urită, și câte alte zidiri de felul acesta nu sunt decât întoarceri, în forme mai ciudate, la complicațiunile inițiale

Biserica Moldoviței, refăcută de Ștefan-cel-Mare dar clădită întâiu de Alexandru-cel Bun, arată forma definitivă, simplă și frumoasă, a bisericilor moldovenești, după cari au luat exemplu, dela o bucată de vreme, și cei de aici, din Muntenia.

Chiar din reproducerea adusă aici înțelegeți care e forma tipică a bisericilor Moldovei. Ele au forma de cruce. Pridvorul, închis încă, apoi partea unde stăteau odinioară femeile, cari în biserică nu erau la olaltă cu bărbații (*pronaosul*), ori și partea unde erau mormintele domnești, cari aveau adeseori încăperi deosebite, alcătuesc mânerul crucii; pe urmă după datinele dela Athos, vine lăcașul, naosul având pe lături stranele, ceeace dă aripile, și în fund este altarul: vârful crucii. Aceasta este forma statornică, veșnică, a bisericilor noi, întâiu în Moldova, pe urmă și în Țara-Românească, unde însă pridvorul e deschis, răzimat pe stâlpi.

Dar uneori se întâmplă de au unele biserici un aspect particular: așa e cu biserica din Bălteni (Ilfov). Ea prezintă nu numai un pridvor deschis în față, dar la dreapta și la stânga, galerii tot cu stâlpi, care îl continuă. E un lucru foarte rar. Și dacă se mai află undevă în vreun colț de țară o biserică având altă formă decât cea îndătinată,

însemnați-o pe larg în carnet, cu siguranță că ați făcut o descoperire. Căci biserica aceasta din Bălteni este, numai prin faptul că pridvorul se întinde și pe margini, răzimându-se la capăt în arcuitura stranelor, este un tip unic, și cine știe ce alte tipuri bizare puteți găsi într'alte părți de țară! Trebuie să adaug însă că, precum m'am convins de curând, într'o excursie făcută la Snagov, întovărașind pe Maiestatea Sa. Regele, și după chiar întemeiatele observații ale Suvăranului, adausul acesta este nou: biserica cea veche din Bălteni eră cum este și biserica dela Snagov și numai după aceasta, cu un prilej târziu, i s'au adaus stâlpii de pe lături. E o cârpeală, dar, pe când acum cârpiturile rămân totdeauna urâte, oamenii de odinioară știau să cârpească așa ca și din adausurile lor să rezulte o formă nouă, frumoasă și aceea; noi nu știm nici să clădim frumos, iar ei chiar și când «stricau» respectau încă simțul frumosului.

E drept că la Snagov nu mai e pridvorul deschis la față. Dar numai pen-

trucă aici ca și aiurea, prea adeseaori preoți comozi s'au apucat, în neînțelegerea lor artistică, de au zidit locul între coloane ca să nu mai fie expuși intemperiilor. Acum, părinții aceștia au murit de multă vreme, dar lucrul inform ce li se datorește se păstrează și până acum.

Va să zică: cel dintâiu lucru-pe care trebuie să-l observați este forma exterioară a clădirii: spuneți dacă este în formă clasică de cruce sau ce deosebește clădirea. După aceea intrați înăuntru.

Cel dintâiu lucru care se întâmpină, când stai să intri în biserică este inscripția de deasupra ușii de intrare,

Inscripții

săpată în piatră. La unele biserici, foarte puține și rare, cum e biserica Dealul sau biserica episcopală din Argeș, în loc să fie inscripția deasupra, sunt așezate plăci mari în dreapta și în stânga ușii de intrare. Dar de obicei inscripția se găsește deasupra intrării, și anume natural, nu deasupra intrării în pridvor,

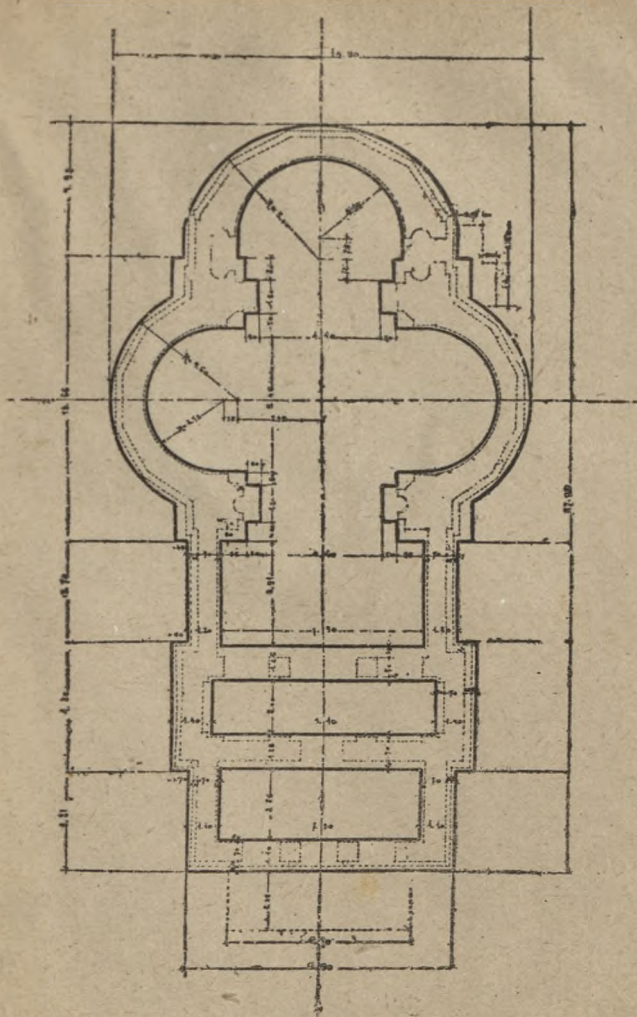
ei deasupra intrării în biserica însă-și; de pildă la biseria bucureșteană a Colții, treceți prin pridvor, ajungeți la intrarea în biserica adevărată și acolo deasupra se găsește inscripția, — din nenorocire, ștearsă de Turci, ca pedeapsă și după moarte a unui hain, a unui trădător față de dânșii.

Inscripția se sapă firește în litere chirilice și uneori cu elemente de ornamentație. Cele de până pela 1600 sunt în slovenește, dela 1600 înainte însă mai mai mult în românește.

În liceele noastre se învață pe alocuri literele chirilice, dar nu așa ca pe vremea mea; pe vremea mea, cu cartea de cetire a lui Lambrior, când ieșiai din clasa IV-a știai să cetesti perfect cu «slova veche». Astăzi profesorul de română, cu toate studiile universitare făcute, cu toate avantajile de pregătire pe cari nu le aveau înaintașii săi de odinioară, pare că acordă cetitului literelor vechi o atenție ceva mai mică decât odinioară. Și eu am avut studenți cari se descurcau foarte greu din această lectură, —

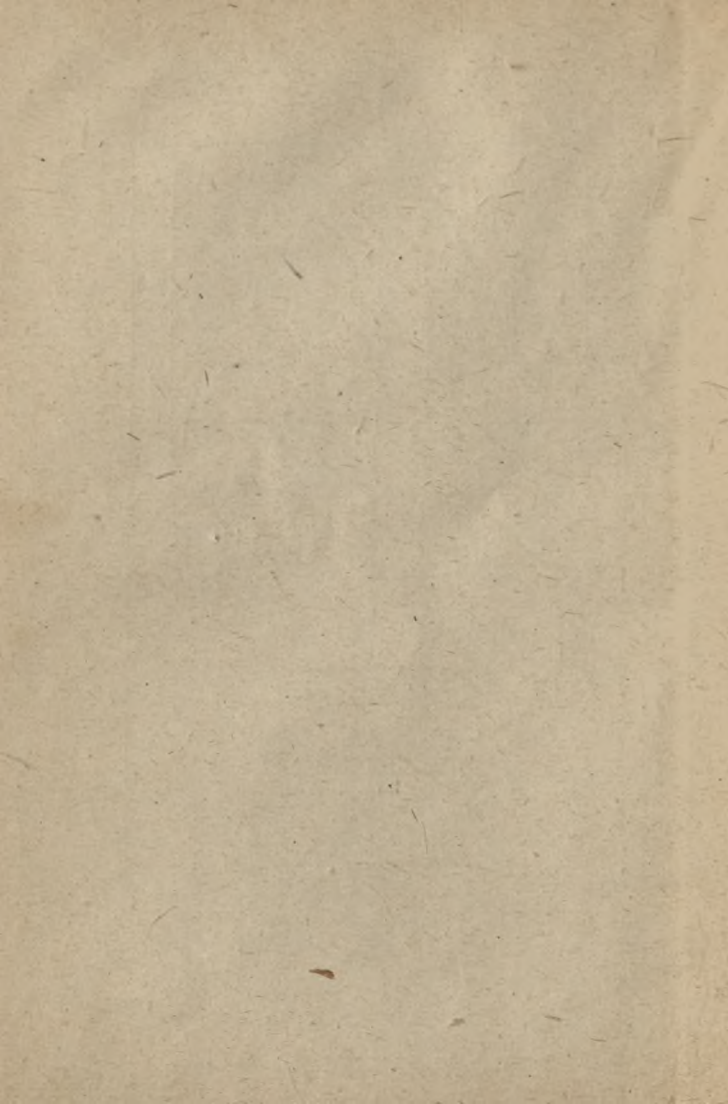
ceeace este inadmisibil. Cine nu e în stare clasa a VIII-a să cetească măcar chirilica tipărită, a avut un profesor care nu și-a făcut în această privință datoria; profesorul a fost cercetat de un inspector care nici el nu și-a făcut datoria, iar inspectorul a fost numit de un ministru care putea alege mai bine.

Dar veți zice: oricum, unii din tineri n'au putut încă învăța chirilicele. Ce e de făcut când dau de o inscripție care e uneori grea și pentru un cunoscător? Să aveți asupra d-voastră bucăți de hârtie ceva mai subțire; dacă e hârtie specială, poroasă, e mult mai bine, căci umezind-o se prinde perfect de slovele săpate. După ce ați lipit hârtia de piatră, luați batista în care veți fi pus praf de creion, de preferință albastru, sau de cărbune, frecați deasupra și o să iasă în culoare partea ridicată, iar cea adâncită va rămâne albă. Dacă n'ați mișcat hârtia și ați frecat cum trebuie, puteți aduce foaia de hârtie oricărui istoric care va citi inscripția fără greutate. Unele inscripții pot fi în slavonește și chiar cu-

Plan de biserică în formă de cruce.

(Vezi pag. 44).

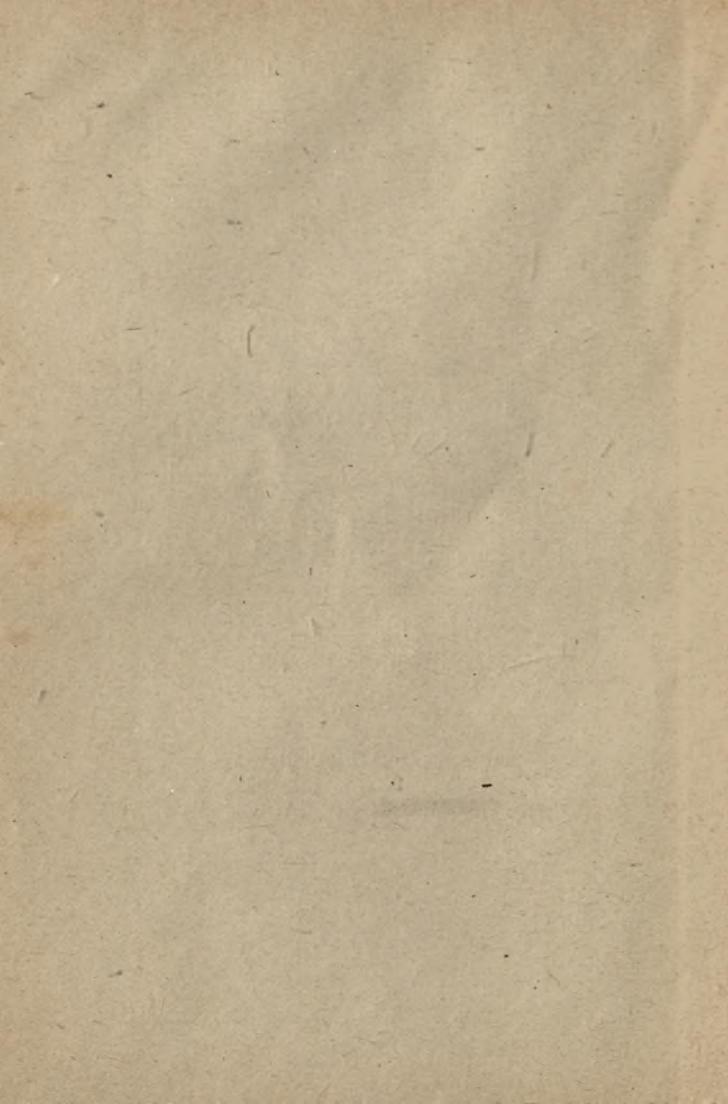

Biserica din Bălteni

Ilfov.

(Desemn de CATUL BOGDAN).

(Vezi pag. 44).

noștința de chirilică nu vă servește la nimic. Dar mi-au trimis de multe ori învățători cari nu știu să cetească această slovă, reproduceri de acestea și am putut desluși foarte ușor inscripția.

După ce ați notat cum este forma bisericii și ce zice inscripția de deasupra ușii, trebuie înainte de a intra, să vă uitați la *zugrăveală*. Cea din pridvor—în Muntenia mai ales, n'are valoare istorică, înfățișând naiv: Iadul și Raiul și multe alte lucruri bisericesti; dar nu strică să spuneti ce impresie v'a făcut. Dacă vă face o impresie mare, aceasta ar face să se creadă că avem opera unui zugrav bun; dacă aveți un aparat fotografic, e, firește, mai bine să luați, pe lângă inscripție, măcar un colț din această zugrăveală a pridvorului. Aduug că aparatele fotografice fiind destul de ieftine astăzi și foarte ușoare de mînuit — acuma doar, în împrejurări unice, materialul e mai scump — fiecare cohortă ar trebui să aibă măcar un aparat și să fie în ea cât mai mulți cari să poată umblă cu

Zugrăveli

dânsul — ceea ce e folositor și pentru costumele populare și pentru o sumedenie de alte lucruri.

Să vă uitați bine, din punctul de vedere artistic, la zugrăveala din pridvor și iată de ce: fiindcă ea se strică mai puțin decât cea dinăuntru. În pridvor nu umblă nimeni cu lumânări, ca înăuntru, și de pereții pridvorului, unde nu e așa de comod să stai, nu se freacă nici o evlavie, pe când în interiorul bisericii, până se așează lumea în strane, se ia pe încetul zugrăveala în spinarea credincioșilor. La Colțea, de pildă, unde zugrăveala dinăuntru e schimbată cu desăvârșire, cea din afară s'a păstrat încă foarte bine. Mie mi se pare frumoasă; unul, desigur, mai priceput decât mine ziceă mai ieri că e urâtă; dar nici odată nu știe nimeni în ce stă cu adevărat prostia lui până nu i-o spune altul mai prost decât dânsul.

Și înăuntrul bisericii sunt de cules lucruri interesante în materie de zugrăveală, ba chiar în materie de stricăciuni aduse zugrăvelii. La bisericile mai vechi să vă uitați la scrijelăturile făcute de acei cari

au vizitat pe vremuri lăcașul. Știți obiceiul idiot de a se iscăli oricare oriunde; așa zice că dacă sala tronului ar putea fi vizitată, tronul însuși ar fi acoperit cu iscăliturile tuturor acelora cari ar umbla pe acolo, așa fiind obiceiul nației, căci noi suntem un popor democrat.

Înainte, oamenii, mai modești, în loc să puie o iscălitură mare cu parafuri negustorești, săpau totuș puțin, scrijelau, cum am zis, pe scene și pe chipuri de sfinți. Și știți ce lucruri nouă se pot găsi privind la asemenea scrijelături?

Să vă dau două exemple: biserica din Hârlău a lui Ștefan-cel-Mare a fost călcată de Poloni; pela 1620 o armată polonă a ocupat localitatea, soldații au umblat și prin biserici, și, neavând respectul altei confesiuni decât a lor, și-au scris în litere latine iscălitura și data când au fost înăuntru. Avem astfel un adevărat document istoric prin scrijelături. Alt caz: la o biserică din Botoșani, Păpăuții, observând că după jețul domnesc e ceva scrijelat, m'am uitat de aproape și am găsit, între altele, data morții lui Petru Rareș scrisă de un că-

lugăr contimporan, dată care a servit la lămurirea pasagiului din cronică în care se vorbește de moartea lui Petru Vodă.

Și în altar foarte adeseori sunt scrijelături cari, ca la Biserica Domnească din Târgoviște, cuprind notițe de cronică. Acum, ori știți cetî chirilica și atunci le transcrieți în litere latine, ori nu, și atunci desemnați ce vedeți, fie că pricepeți sau ba, căci este cineva pe urmă care va pricepe. Dacă aveți aparatul fotografic, unde vedeți săpături caracteristice mai vechi, reproduceți-le.

Ușa de intrare

Uitați-vă apoi totdeauna la *ușa de intrare* în biserică. Sunt biserici de sat cu uși de o frumuseță minunată. Aici în București este ușa dela Colțea, incomparabilă; ea a fost reprodușă pentru palatul Cotroceni și e de sigur una din cele mai splendide uși din lumea întreagă. Veți zice: aceasta pentrucă eră în București. Nu; la biserica mănăstirii din Vălenii-de-Munte ușa este săpată de un maestru de pela 1720, care a pus și data și numele lui: biserica e însă într'o le-

calitate foarte mică. Prin urmare și inscripții istorice se află uneori pe ușă, iar, în ce privește forma ei, este uneori minunată. Dacă vedeți o ușă frumos săpată, schițați-o în carnetul d-voastră și aduceți înăuntru un document de artă din localitatea de unde vă întoarceți.

Intrați apoi în biserică. Când nu știți ce trebuie să vedeți, vă încurcați repede. Nu e nimic mai urât decât să vadă cineva un grup de excursioniști nepregătiți care intră într'un asemenea lăcaș; umblă cu ochii pierduți, se calcă pe bătăături și iese fără să fi văzut nimic. Pe când oamenii cari știu ce trebuie să vadă procedează metodic. Și iată cum.

Inăuntru
biserică

Uitați-vă întâiu la partea din interior care corespunde inscripției săpate din afară, pentru că, dacă săpătura în piatră se puneă ca inscripție pe din afară, zugravul bisericii adăugeă altă *inscripție zugrăvită*, înăuntru, corespunzând perfect celei din afară. Nu e totdeauna cazul, dar în foarte multe locuri este așa: în general orice biserică

zugrăvită cu îngrijire are o a doua inscripție deasupra ușii în interior.

Dupăce ați constatat dacă este, dupăce, găsiind-o, ați cetit-o, dupăce ați desemnat-o sau ați fotografiat-o, priviți la dreapta și la stânga ușii, acolo sunt *portretele ctitorilor*. Ctitorii sunt înfățișați în șir și după vrâstă; copiii apar de la

Portretele

cei mici de tot și, pe măsură ce se ridică în vrâstă, sunt făcuți mai mari, pânăce se ajunge la ctitorii cei mari, soțul și soția, cari țin biserica pe palme. Toate chipurile acestea sunt documente de cel mai mare folos. Oamenii de odinioară aveau obiceiul, chiar când Domnii nu clădiseră biserica din banii lor, să puie uneori alături de ctitori pe Domni și pe Doamne. Anume chipuri de Domni pe cari nu le-am aveâ altfel, le putem cunoaște prin asemenea zugrăveli. De pildă dela Petru Cercel, fratele lui Mihaiu Viteazul, nu avem nici un portret; la biserica din Căluuiu, în Romanauți, el e însă zugrăvit cu coroană pe cap, cu bucle de toată frumuseța și chiar cu cercelul la ureche.

N'ar strică să aveți în excursiile d-voastră și o cutiuță cu vâpseli, fiindcă și colorile sunt foarte interesante ; dacă n'aveți, indicați atunci colorile cari ar trebui să fie. Nu uitați însă nici odată reproducerea, pe orice cale, a ctitorilor. Cei mai mulți Domni și cu deosebire cei mai mulți boieri ai noștri se cunosc din chipurile de prin biserici, începând cu Mireea-cel-Bătrân și fiul său Mihail, cari țin la Cozia, în paradis, biserica lor : chipul lui Mircea, așa cum îl cunoaștem, vine numai de acolo. Și se poate întâmpla ca în cine știe ce colț pierdut de țară să întâlniți o biserică foarte veche și înăuntru un chip de Domn pe care nu-l întâlnim aiurea. Ce mulțămire sufletească veți fi avut împodobind galeria istorică a poporului nostru, cu un chip pe care nu-l cunoaște nimeni înainte de a ajunge d-voastră acolo!

Dupăce ați văzut partea aceasta cu ctitorii, mergeți la *icoane*. Sunt icoane care-și au data jos : e scris cine a zugrăvit și e pusă și data. Cu icoanele să nu faceți însă cum fac unii amatori dela

Icoane

o bucată de vreme, cari se roagă la preot și adună icoane pentru colecțiile lor proprii. E un lucru care nu se face. Numai oameni fără simțul de drept și fără evlavie pot face așa ceva; cei vechi dăruiau bisericilor, cei noi strâng din biserică pentru colecțiile lor. Această e o impietate. O icoană trebuie să rămâie acolo unde este. O singură excepție se poate admite: atunci când icoana cine știe cum aruncată, expusă peirii, e strămutată într'o colecție mai mult sau mai puțin în legătură cu așezămintele țerii noastre. Dar cei mai mulți le iau pentru a le păstră cine știe cum, mai rău chiar decât în biserică unde se găseau uitate.

Podurile bisericilor

V'aș sfătui încă un lucru: multe biserici au *poduri*. Suiți-vă acolo. E de uimit ce găsește cineva în asemenea poduri. Să vă spun ce am găsit eu însumi cu ocazia unei călătorii făcută acum în urmă cu d-l I. G. Duca, actualul ministru al Instrucției Publice, pe valea Teleajănelui. În podul unei biserici vechi, la Ogretini, am aflat câteva icoane de toată frumuseța arun-

C. Bogdan

Biserica din Snagov

Ilfov.

(Desemn de CATUL BOGDAN).

(Vezi pag. 45).

cate de mult și acoperite cu un gros strat de praf și, pe lângă mărunte obiecte stricate și risipite, o ladă de lemn de tisă cum nu se mai găsește acum, lucru, fără îndoială, de pela 1700 și, peste toate celelalte, și un comănac de preot care zăceă acolo de peste o sută de ani, cum o dovediă forma lui cu totul deosebită, obiect bun pentru un muzeu cultural.

De mulțori întâlneți cărți și chiar documente părăsite. Și eu, care obicinuesc a intra și prin poduri, o să vă povestesc următoarea aventură de mai bătrân cercetaș. D-l C. Brâncoveanu, colegul meu dela Cameră, are o moșie în Romanați: Brâncovenii. Vodă Brâncoveanu, acel căruia i s'a tăiat capul la Constantinopol, obișnuia să scrie pe foi de calendar însemnări cu privire la viața lui. Insemnările s'au tipărit, dar originalul a dispărut. Mi s'a recomandat să-l caut la Brâncoveni, căci poate să se găsească la conac. Nu eră la conac însă nimic decât un tablou dela 1830, care a dispărut și acela. M'am suit însă în pod, și am rămas uimit de cele văzute: toată arhiva

mănăstirii Hurezului plus o mare parte din actele administrative privitoare la așezămintele brâncovenești până pela 1850 zăceau acolo. Ieșiau numai capete de hârtie. Am strâns doi saci mari din documentele aruncate în podul conacului părăsit. Și din această vizită în podul conacului din Brâncoveni a ieșit un volum de 400 pagini, volumul IX din «Studii și documente». Foarte multe biserici se găsesc în aceeaș situațiune.

Pe urmă mai suiți-vă undeva, unde noi bătrânii nu putem să ne suim: la clopotniță. Pe lângă frumuseța privesitei ce o ai totdeauna dea-colo, veți găsi *clopotele*. Ele au de jur împrejur inscripții, dintre cari unele sunt foarte vechi. S'au

Clopotnițe

păstrat clopote încă din vremea lui Mircea-cel-Bătrân, dinainte de 1400 și multe dela Ștefan-cel-Mare. Ele sunt adesea în primejdie față de lipsa de discernământ a celor cari le au în samă. Unui episcop i-a venit în minte, acum doi ani, dar s'a împotrivit Comisiunea Monumentelor istorice și nu și-a putut face voia, să to-

pească toate clopotele vechi ca să facă altele noi, cari aveau să sune mai bine; ba a cerut și autorizarea noastră, a Comisiunii. Măsura vandalică s'a oprit sau numai s'a zăbovit.

Când am vizitat o biserică din București, având onoarea de a conduce pe M. S. Regina și pe Altețele lor Regale surorile Alteței Voastre, principe, erau înșirate trei clopote, poate condamnate la moarte, cari fuseseră scoase anume ca să li se dea binecuvântarea înainte de a intra în cuptorul topitorului; toată lumea a protestat în contra acestei idei și clopotele au fost păstrate. Este un fel de manie din partea atâtor îngrijitori ai bisericilor să topească clopotele vechi ca să li se dea un sunet modern mai plăcut. Și nici aceasta n'o pot face, fiindcă sunetul admirabil al vechilor clopote nu mai poate fi obținut în timpurile noastre; erau artiști mari și în această privință turnătorii cei vechi! Adesea câte un preot bătrân îți atrage atenția asupra sunetului clopotelor sale cărora le atribue un glas de chemare a ctitorului, precum se

spune la Voroneț, că din svonul armonios al clopotului celui mare se desface limpede: «Ște-fan-cel-Ma-re! Ște-fan-cel-Ma-re». Iluzii naive cari totuși sunt mult mai frumoase sufletește decât actele de vandalism ale acelor cari simt plăcere să lase o urmă a activității lor, distrugând urmele activității altora mult mai mari și mai pricepuți decât dânsii.

Cu inscripțiile de pe clopote, faceți ca și cu cele pe piatră: tot cu hârtie și cu praful de creion din batistă puteți căpăta un decalt perfect al literelor.

Avem și clopote germane foarte interesante dela Danzig, de prin 1660 în bisericile moldovenești ori și aici la Târgoviște, și s'au găsit la Craiova două clopote ale lui Caragheorghe, întemeietorul statului sârbesc modern și ale sfetnicilor săi.

Dupăce veți fi văzut toate lucrurile acestea, uitați-vă jos la *morminte*.

Odinioară se îngropau morții chiar în biserică, ceea ce acum se consideră ca nefiind igienic și desigur nu e tocmai igi-

enic să ai supt picioare morții din atâtea vremuri ; deși nu se îmbolnăviă lumea de mai multe boli molip-sitoare decât în timpul nostru. La Radu-Vodă, la biserica Negustori, piatră de piatră pe care călcați are o inscripție pe dânsa. Aici sunteți la largul d-voastră să lucrați, cu toată pietatea însă, pentru a luă decalcul inscripției pe care să ni-l aduceți nouă. O rugăciune pentru cel ce zace acolo nu strică, nefiind vorba de simple piese de muzeu.

Morminte

V'aș recomandă încă un lucru : literele ies prin frecare, dar mai toate pietrele sculptate sunt împodobite cu deseme admirabile, flori, ornamente (chenare) geometrice, imitații de brocard, uneori chipuri (Radu dela Afumați, la biserica episcopală din Argeș, Albu Golescu la Vieroși), scene (Lupta lui Stroe Buzescu cu Tătarul la Stănești în Vâlcea), care acestea nu ies prin decalc, fiind prea delicate ; prin urmare pe acestea le schițați și cu vremea faceți din ele un album al cerce-țașilor care se va putea întrebuința pentru

învăţarea desemnului sau şi a lucrului de mână în deosebite şcoli.

Mobile bisericeşti

Mai departe uitaţi-vă de jur împrejur unde sunt *mobile*. Sunt unele strane de o frumuseţă deosebită şi aici în Bucureşti (la Sf. Apostoli le-a descoperit M. S. Regina) cu vulturi şi alte desemnuri. Notaţi-le şi pe acestea.

Înaintează apoi către *iconostas*. Sunt iconostase la noi cari întrec toate iconostasele din Orient. Duceţi-vă la biserica Sfântul-Gheorghe-Nou şi veţi vedea unul de pe vremea Brâncoveanului cum n'are nici o biserică din Constantinopol sau din fosta Turcie europeană.

Odoare şi altele

După ce aţi văzut şi toate acestea, cereţi euviincios voie preotului să vedeţi odoarele şi odăjdiile, *obicete de metal* şi *cusăturile* cari se păstrează în altar. O să vă arate *perdele de altar*, cum sunt cele dela acelaş Sfântul-Gheorghe-Nou, de pe vremea Brâncoveanului, cu vulturul muntean de aur ieşind pe roşu,

de toată frumuseța (altele sunt la Muzeul de antichități). Pretutindeni unde mai sunt, luați și desemnați ceeace vedeți pe perdelele de pe altar. O să vi se arate apoi *evanghelii* admirabil legate. Luați și schițați ceeace vedeți pe legătura, care nu eră de piele ori de stofă, ci de argint și argint aurit («suflat cu aur»), numai metal la cele mai vechi dintre ele. O să vă arate *cruci, potire, cădelnițe, engolpioane, anafornițe* (pentru natură), *eruci* și *ripide* (romburi în chip de heruvimi împleticiți) cari se purtau în procesiuni, o mulțime de lucruri de acestea ale cultului cari toate sunt din metal prețios și o execuție adesea admirabilă.

Faceți inventar de toate și treceți-l în carnetul d-voastră de cercetași, cu desemn și cu tot ceeace trebuie pentru ca omul de știință să se orienteze.

Nu uitați că la proscomidie, firida din stânga altarului — nu se intră decât pe ușa din dreapta și *nu se trece pe dinaintea altarului* — sunt adese *pomelnice* săpate în piatră. Orice pomelnic, și

cele pe carton, pe hârtie, în caietele, merită a fi copiat.

Și, în sfârșit, lucru cu care se încheie această expunere, răsfoiți cărțile de slujbă: în cele vechi aveau obiceiul oamenii de însemnau fie pe legătură, fie pe dosul copertii, fie în josul paginilor cine a dăruit cartea, de unde a cumpărat-o, cât a plătit-o, prin câte mâni a trecut. Se adăugeau adesea și afurisenii pentru cel ce ar fură cartea: să fie afurisit de cei 318 părinți dela Nichea, să fie cu Iuda, cu Arie cel spurcat, să aibă bubele lui Gheezi, să putrezească oricine și el să rămâie întreg, și așa mai departe. E drept că oamenii țineau totdeauna samă de afurisenie și cartea treceà prin multe mâni,

**Cărți
bisericești**

cu toată așemănarea cu Arie cel spurcat, cu toată afurisenia ca să-l lovească bubele lui Gheezi și câte alte grozâvii.

Vă sfătuesc totdeauna să copiați inscripțiile acestea; mai ales în Muntenia sunt foarte rare cărțile fără asemenea note jos, pe când în Moldova ele sunt o fericită excepție. D-voastră

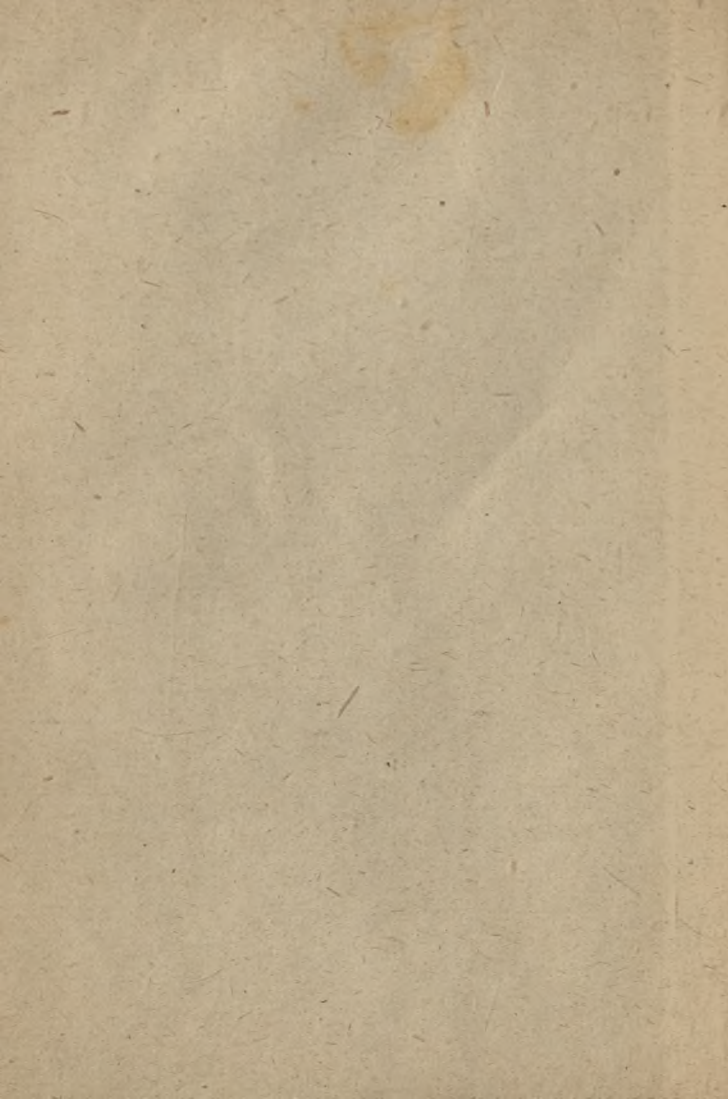

Mircea cel mare și fiul său

Pictură dela Cozia.

(Desemn de CATUL BOGDAN).

(Vezi pag. 55).

puteți să puneți mâna astfel; cum am pus adesea în Ardeal, pe cărți dăruite de Domni și mari boieri; am găsit acolo daruri dela Constantin Brâncoveanu, dela boierii săi, un Constantin Stolnicul Cantacuzino, un Stoica Ludescu, autorul cronicei muntene din secolul al XVII-lea, etc. Rămâi uimit când te găsești prin cine știe ce sat modest înaintea unei iscălituri pe care nici prin minte nu te-ai fi așteptat să o afli; dar, pe când lumea subțire de astăzi umblă doar să se plimbe în biserici, în cele mari și luxoase, lumea de odinioară, care eră cel puțin tot așa de subțire în fond, intră în biserică pentru ca să se roage dăruind, și dăruie și în bisericile cele mai mici și mai umile. Și, fiindcă nu se știe totdeauna unde și-a avut cutare Domn sau boier moșia, poate să se găsească deodată înaintea unor cărți dăruite de cine știe ce nume strălucit din trecutul nostru. Nu uitați nici odată să luați astfel de însemnări. Veți zice: cum? Scrisul chirilic de mână nu se potrivește cu cel de tipar. Cumpărați însă totdeauna când mergeți în excursie hârtie ceruită

și dacă n'aveți, luați alta, obișnuită, ungeți-o cu șău sau grăsime, dar *deacasă*, nu acolo. Mi se spune că benzina face transparentă o hârtie pentru câteva secunde numai, ceea ce e și mai practic.

Mai bine e însă, firește, a cunoaște și serisoarea, căci nu totul se poate lua așa. Se poate destul de ușor și vă voi da și un exemplu de cum se poate.

Eu am învățat în liceu să cetesc chirilica tipărită, dar cea de mână nu m'a învățat nimeni; nici la Universitate. Odată însă la Veneția m'am trezit cu unul din funcționarii din vestita Arhivă dei Frari care îmi aduce două cărți românești serise de mână. Eram profesor de liceu de latină cursul superior, aveam 22—23 ani, multe lucruri trebuia să le știu, și nu le știam. Arhivarul mi-a dat cărțile că să-i spun ce cuprind. M'am uitat rușinat la ele și mi-am rezervat să dau a doua zi răspunsul. M'am pus pe lucru, cu singură amintirea literelor chirilice tipărite pe cari le-am fost învățat și, de frica mare pe care o aveam ca a doua zi să nu știu cumvâ să spun ce e în carte, am învățat.

M'am ajutat și eu, m'a ajutat și Dumnezeu și am învățat. Erau cărți de tot interesante. Știți anume ce erau? Insemnările unui biet Oltean Vlad Boțulescu de Mălăiești, care eră omul de casă al unui Cantacuzin al cărui frate își zicea marchiz de Ilfov, Romanați, Suceava, și baron de Afumați și Zănoaga. Acest om de casă al baronului de Afumați și Zănoaga și-a pus în minte să ajute pe patronul lui, rege al Sârbilor. Austriacii l-au urmărit de aproape însă pe viitorul Craiu sârbesc și l-au pus la temniță și pe dânsul și pe Vlad Boțulescu de Mălăiești. Și a stat acolo atât de multă vreme, încât, când li s'a dat drumul, Constantin Cantacuzino a mai trăit doar câteva luni murind de bucurie că a văzut din nou cerul liber, iar cu Boțulescu nu știu ce s'a întâmplat până la sfârșit. Dar în cei vreo douăzeci de ani de închisoare, neavând ce face, el s'a rugat de temnicer să-i dea cărți de cetit, cărți populare: viața cutărui sfânt catolic, viața lui Scanderbeg, eroul Albaniei. Le traducea în românește, le caligrafiă fără nici un gând că vor fi

cetite vreodată, și într'un loc și spune că n'are cu cine vorbi limba lui, că-i e deci așa de jale și dor și, în lipsă de alt fel de a vorbi în graiul părintesc, s'a apucat deci de tradus aceste cărți. Silința mea mi-a dat o așa de mare bucurie a doua zi! Fiindcă morții *așa* numai ni pot vorbi nouă; gura lor s'a închis pentru totdeauna, dar scrisul, gândul lor vorbește pentru toate timpurile. Și bietul om care douăzeci de ani din viața lui n'a putut vorbi limba țării sale, și dela moartea căruia trecuseră aproape alți două sute de ani, a nemerit în sfârșit pe cineva cu care să poată vorbi. Așa și de atunci am învățat eu să cetesc literele chirilice ale manuscriselor. Faceți și voi ca mine și n'o să vă pară rău.

Câtăva vreme înainte fusesem în Tirol, și găsisem acolo povestea celor doi Domni moldoveni cari au murit în această țară depărtată: unul, un bătrân, Petru Șchiopul, și celălalt frumosul lui fiu, Ștefan.

În «Biblioteca pentru toți» am dat o broșură potrivită și pentru vrăsta voastră, care înfățișează suferințele acestor pribegi

«Oameni și lucruri : o familie domnească în exil».

Când am descoperit aceste acte, nu știam să cetesc chirilica de mână și, fiindcă acolo nu mă siliă nimeni să dau răspunsuri imediate, am luat și eu hârtia ceruită, am pus-o deasupra textului și am copiat astfel lucruri așa de prețioase ca scrisorile românești rămase pe urma lor, printre cele dintâiu în limba noastră ; copiile se găsesc în Biblioteca Academiei și, mai târziu, când am știut ceti slova manuscriptelor, am cetit perfect cele copiate atunci. *Măcar atâta* puteți face și d-voastră, când, în biserici sau și la *moșneni, la vechi boieri de țară*, aflați acte cari se ascund de mult, cu, miile, cercetărilor.

Și să nu se uite pentru originalitatea și delicateta sculpturilor în lemn, *crucile de morminte țărănești și troițele* dela drumuri.

*

În felul acesta, tot ceea ce se găsește în biserici vă este cunoscut. Vă doresc

să găsiți cât mai multe lucruri, să aduceți cât mai multe în caietele voastre și să păstrați din aceste isprăvi de tinereță, orice veți face pe urmă, bucuria că ați îmbogățit, fie și cu un firicel numai, cunoștința despre trecutul poporului nostru și despre viața lui populară de astăzi.

Stenografiat de *H. Stahl*.

CUPRINSUL

	<u>Pag.</u>
Cercetașii	3
Cercetașii și monumentele istorice	7
Cercetașii și literatura poporului	11
Cercetașii și descoperirile	14
Urme romane	15
Olărie veche	17
Inscripțiuni	18
Țețări românești	19
Palate domnești	25
Case boierești vechi	29
Case țărănești	35
Bisericile	37
Inscripții	44
Zugrăveli	47
Ușa de intrare	50
Inăuntrul bisericii	51
Portretele	52
Icoane	53
Podurile bisericilor	54
Clopotnițe	56

	Pag.
Morminte	59
Mobile	60
Odoare	60
Cărți bisericești	62

ILUSTRĂȚIUNI

1. Cetatea Hotinului.
2. Cetatea Albă.
3. Smeul.
4. Sân Nicoara (*).
5. Biserica domnească (*).
6. Biserica din Mirăuți (*).
7. Biserica din Moldovața (*).
8. Plan de biserică în formă de cruce.
9. Biserica din Bălteni (*).
10. Biserica din Snagov (*).
11. Mircea cel Mare și fiul său (*).

52/6477
 200

ANTICARIAT
LEI
Lei 2.50

(*) După desemnuri de Căminul Bogdan

„CERCETAȘUL“

REVISTA ASOCIAȚIEI „CERCETAȘII ROMANIEI“

**iese în fiecare lună cuprinzând
cel puțin o coală și jumătate de tipar
cu ilustrațiuni**

BIBLIOTECA
ASOCIAȚIEI „CERCETAȘII ROMÂNIEI“

AU APĂRUT:

- Seria A No. 1.** — *Statutele și regulamentul Asociației.* Ediția 1919.
- Seria A No. 2.** — *Programul de lucru.* Ediția 1919. Prețul 2,50 Lei.
- Seria B No. 1.** — *O școală de împuternicire.* 1916. Prețul 50 bani.
- Seria B No. 2.** — *Dragi să ne fie munții de Nestor Urechia.* 1916. Prețul 80 bani.
- Seria B No. 3.** — *Cercetașii și monumentele istorice de N. Iorga.* 1919. Prețul 1,70 Lei.
- Seria B No. 4.** — *Curinte cercetășești de Gh. Adamescu.* 1919. Prețul 1,25 Lei.

SUB TIPAR:

Povestiri glumețe de Un prieten al copiilor.